

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Норма

Данило Алексић

„Ажурирао сам андроид” или
„Ажурирао сам андроида” 1

Преиспитивања

Душка Кликовац

О где и куд(а), још једном 6

Осветљавања

Душко Витас

О њојмовима дигитално и
дигитализација 23

Александра Јовановић,

Стефан Милосављевић

Бла, бла, бла (О форми у служби
семантике и прагматики) 27

Рада Стијовић

Шћа су сћалне жруди? 36

Пратимо новости

Јована Димитријевић

То је заиста кринџ (О новом
англицизму у српском језику) 38

Поводом

Александар Милановић

Милан Решећар, великан српске
филологије, и наш дуџ 41

Мали савети

Одлуке Одбора за стандардизацију
српског језика 48

Повеље Матице српске за неговоње
језичке културе 50

Писци о језику 61

УРЕДНИЦИ
Академик ИВАН КЛАЈН (1997–2005)
Др РАДА СТИЈОВИЋ (2014–)

УРЕДНИШТВО
Др РАДА СТИЈОВИЋ (главни и одговорни уредник)
Др РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
Др РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др ДУШКА КЛИКОВАЦ
Др ВЕСНА ЛОМПАР
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Мр ОЛГА САБО
МИЛОРАД ТЕЛЕБАК
Академик МИЛОСАВ ТЕШИЋ

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1
Телефон: 021/420-199, лок. 265
Издавач: Матица српска
Цена: 200,00 динара

Технички секретар
Катјарина Сунајко

Коректор
Тајјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице

Оскар Шћефан

Компјутерски слог
Владимир Вайић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Језик данас на интернету:
[www.maticasrpska.org.rs/jezik danas](http://www.maticasrpska.org.rs/jezik-danas)
e-mail: ksunajko@maticasrpska.org.rs

Рукописи се не враћају

Министарство културе и информисања Републике Србије
финансијски је помогло штампање овог гласила Матице српске

СРП – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
808

ЈЕЗИК данас : гласило Матице српске за културу усмене и писане речи / главни и одговорни уредник Рада Стијовић. – 1997, бр. 1-2005, бр. 21/22 ; Н. с. Год. 1 (10), бр. 1/2 (2014)– . – Нови Сад : Матица српска, 1997–. – 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0354-9720 = Језик данас
COBISS.SR-ID 126253063

Станујем у Улици Краља Милутина.

Писао је Вуковским типом књижевног језика.

Радујем се Ускршњим празницима.

И дан данас живе тако.

Играла је и све време при том певала.

Притекли су му упомоћ.

Што волим тамно зелену боју!

Сврати уз пут до продавнице.

Немој да ти то два пута кажем!

Математику сам слушао код проф. др. Марка Петровића.

Позив на сарадњу и ирејѝлајѝу

Уредништво вас позива на сарадњу – са задовољством ће објавити ваше прилоге, одговорити на ваша питања, настојати да разјасни језичке недоумице. Прилоге и питања шаљите на адресу Уредништва: Матица српска, 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1 или на e-mail:

ksunajko@maticasrpska.org.rs

Претплату за 2019. годину у износу од 300,00 динара можете уплатити на жиро рачун број 205-204373-09, са назнаком да је сврха дознаке „претплата на *Језик данас*” а прималац: Матица српска, Нови Сад.

НОРМА

Данило Алексић

„АЖУРИРАО САМ АНДРОИД” ИЛИ „АЖУРИРАО САМ АНДРОИДА”

1. У публикацији Републичког завода за статистику *Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији*, на основу истраживања спроведеног у марту 2019. године са узорком од 2.800 „појединаца који имају између 16 и 74 године живота” (Ковачевић et al. 2019: 8), износи се да „93,7% становништва користи мобилни телефон” (Ковачевић et al. 2019: 19). Сајт Google Play (ГП) пружа податак да су апликације Блиц, Куир и Половни аутомобили инсталиране по више од милион пута, а свака од апликација Вечерње новости, МТС центар и Телеграф – преко петсто хиљада.¹ Може се, дакле, рећи да се многи говорници српског језика служе оперативним системом Андроид или знају за њега.

Андроид се и фреквентно помиње у српским медијима: у корпусу БНП, што садржи текстове са сајтова Блиц, Наслови и Политика (в. Алексић 2019: 77–87) и броји око петсто двадесет милиона речи, јединица *Android* јавља се у бар 13.880 примера без апсолутних дупликата, само 1.249 мање него именица *комјјутер*.

Четири од тих 13.880 примера гласе:

ZTE се већ налази у преговорима са оператерима о понуди уређаја са новим оперативним системом како би смањили ослањање на *Андроид*, јер очекују да се продаја смартфона удвостручи ове године. (Benchmark,² 20. 9. 2012)

Ипак, корисници овог модела смартфона би ускоро могли добити апдејт на *Андроид* 4.3 јер је нови *firmware* билд (12.1.A.0.253) сертификован пре два дана и претпоставља се да би то могао бити Андроид 4.3 билд. (Benchmark, 26. 12. 2013)

¹ Називи сајтова, форума и апликација прилагођени су, осим кад су на енглеском језику.

² Медиј, не форум.

Ипак, процењено време објаве за *Андроид* 4.4.4 на овим уређајима је и даље новембар према истом извору, што је добар временски оквир. (Benchmark, 14. 10. 2014)

За сада нема информација када ће апдејт бити доступан, мада неки извори помињу да је надоградња на *Андроид*а 4.2.2 већ доступна корисницима интернационалне верзије HTC One смартфона. (Benchmark, 2. 6. 2013)

Како се види, јединица *Android* је забележена и у акузативу јединице (сингулара) с наставком *-a* и у акузативу сингулара без наставка. Који је од њих правилнији?

2. Именице мушког рода које се мењају као именице *џрад*, *студент* и сл. немају све, према Стевановићу, исту форму акузатива јединице. У акузативу сингулара с наставком *-a*, на плану израза једнаком генитиву сингулара, употребљавају се именице „које означавају жива бића”, док оне „које означавају било шта друго”, нпр. „предмете”, „немају [...], колико ни у номинативу, никаквог наставка за облик” (СТЕВАНОВИЋ ⁵1986: 190). Дато правило допуњено је коментарима о именицама *мртвац* и *покојник*, о „[и]менима [...] скупова живих бића” попут *бајкаљон* и *чојор* и „колектив[а] живих бића” названих по „други[м]” живим бићима, као *Парижан*, и о још неким групама именица (СТЕВАНОВИЋ ⁵1986: 191).

Круг специфичних случајева оправдано је проширити јединицом *АНДРОИД*³. Наиме, када означава човеколиког робота (*АНДРОИД*₁), она најчешће има акузатив јединице на *-a*, иако су роботи неоргански ентитети (в. АЛЕКСИЋ 2017: 227, 230–231):

Зашто би председник желео да уништи *андроида* који је његова верна копија и који му је био користан преко три године његовог председниковања? (ИНТ)

Овај универзитет једина је институција у свету која користи *андроида* за едукацију стоматолога, а новинар РТС-а је први медијски посленик који је присуствовао њиховој употреби. (РТС, 7. 9. 2014)

Разлог томе је сличност људском бићу (уп. ИВИЋ 2000: 58). Када, с друге стране, јединица *АНДРОИД* означава оперативни систем или телефон (*АНДРОИД*₂), доминира акузатив сингулара облички једнак номинативу сингулара, што је у складу са основним правилом. Током истраживања за рад АЛЕКСИЋ 2017, у прикупљеном медијском корпусу није пронађен ниједан пример јединице *АНДРОИД*₂ у акузативу сингулара на *-a*. Нешто таквих

³ Изразом „јединица *АНДРОИД*” обједињују се одговарајуће именичке форме са референцијама „робот”, „оперативни систем” и „телефон”, без изјашњавања о томе да ли се ради о значењима исте лексеме или не. Верзалом се избегава опредељење за варијанту *Андроид* одн. *андرويد*. Подразумевају се оба писма.

примера (15 од 398) било је потврђено у корпусу са форума Benchmark (в. АЛЕКСИЋ 2017: 231–232):

Ako baš hoćeš *androida* tu je htc magic 😊 (31. 7. 2009)⁴

WM problematiku razumem, i mislim da Priest ima pravo, ali me argumentacija ostalih neodoljivo gura da kupim *Androida*... (iako sam, u prvom redu, MS Exchange user 😊) (4. 11. 2009)

Jos trojica ortaka koriste *Androida*, pa uvecajte broj 😊 (12. 3. 2010)

Evo malo overclocka za *androida* 😊 (26. 12. 2009)

a i za WM uvek mogu da dobijem tehnicku podrsku, za *Androida*... ne... (3. 1. 2010)

Da li na I9000 moze da radi Igo za *Androida* (dakle ne motonav), i ako moze koliko deo ekrana nije popunjen? (9. 9. 2010)

Примери уз предлоге *за*, *на* и у концентрисани су у 2009. (3) и 2010. години (5).

Корпус са форума Benchmark (Б) из ког потичу наведени примери обухватао је поруке из периода 2007–2010, па се поставља питање да ли је удео акузатива сингулара на *-a* тамо остао исти после 2010. Претраге Benchmark-а откривају да се јединица *АНДРОИД₂* у дужем акузативу од 20. јануара 2018. до 25. септембра 2019, изгледа, јавила једном, а раније, уз предлоге *за* и *на* и релативно поуздано⁵, по једном годишње од 2012. до 2018, нпр.:

Evo i teme za *Androida* L (7. 7. 2014)

Jel postoji neka remote App koja radi sa androida na *androida*? (21. 12. 2016)

Nisam nikakav zagovornik androida ili nesto slicno i sam sam bio korisnih iPhone-a (4 i 4g) u ono vreme kada je IOS bio definitivno nadmocan u odnosu na *Androida* i kada se znalo zasto se daju extra pare za iPhone. (5. 2. 2017)

Steta sto mi MPC-Remote na *Androida* od skora (bas od te izmene) nesto zeza, a i ne radi Preview. (19. 10. 2018)

Више примера јединице *АНДРОИД₂* у краћем акузативу сингулара уз предлоге *за* и *на* среће се и када се прегледање грађе са овог форума сузи на септембар 2019, тј. на само један месец:

I da li nova aplikacija pruza mogucnost gledanja TV-a na kompjuteru, laptopu ili samo je za *Android* i iOS? (5. 9. 2019)

Prolazi, ja instalirao, samo se preko marketa preuzme aplikacija za *android* i uz pomoc nekog file explorera ubaci addon sa exyu kanalima, provereno rade sva tri hbo-a i oba cinemax-a (5. 9. 2019)

Ili 4G net sa vise protoka i Orion TV aplikaciju za *Android*, nabavis neki box, Orion je free i uz besplatnu registraciju ima solidnih kanala. (8. 9. 2019)

⁴ Како би се приказале посебности тих примера у односу на медијске, примери са форума дати су у изворном писму, без исправки и уз емотиконе. Курзиви су ауторови (Д. А.).

⁵ Уп. пример из 2016. године „Jednostavno NEMA NAČINA da se bežičnim putem (sem Bluetooth možda što je sporo), pošalje folder sa stotinak MB muzike za *Androida* ili PC - ja na Windows telefon.” Чини се да је *za* откуцано грешком, уместо *sa*.

Koji program se najviše koristi za vizuelni razvoj aplikacija za *android*? (8. 9. 2019)
Ukoliko mi ne vrate VIP status, uzeću ovih šest meseci free, pa ukoliko se aplikacija popravi na bolje, kupujem Pro za *Android*. (9. 9. 2019)

Postojala je apk Mtalk na WP, odlično je radila dok je nisu ukinuli pre jedno godinu dana, iz nekog razloga nisu napravili tu aplikaciju za *Android*... (11. 9. 2019)

Sta preporučujete od Android IPTV aplikacija za *Android* a da podržava cast na Chromecast? (17. 9. 2019)

Nisam znao nista ni o androidu ni o iOSu, sem da je mnogo lakse prebaciti muziku na *android*. (18. 9. 2019)

razmislijaj o softveru ne o hardveru...meni je sada nezamislivo da se posle vec par godina vracam na *android*. (18. 9. 2019)

Google servisi su vise od aplikacija, Firebase npr. se koristi za iOS podjednako koliko i za *Android*, preko njega idu prakticno sve push notifikacije i jos mnogo toga. (20. 9. 2019)

pošta ima aplikaciju za *android*? (23. 9. 2019)

jel može neko, ko ima box sa ugrađenim chromecastom (tipa xiaomi box s, mi box 3 itd.) da proverí da li "narodna verzija" deezer apk za *android* strimuje high fidelity, odnosno flac...??? (27. 9. 2019)

Iz mog iskustva svako ko se navikao na *android* teska srca prelazi na android tv os, a sto se konkretno tice ovih aplikacija sto tebi trebaju nema bas nikakve prednosti na android tv os. (28. 9. 2019)

U pitanju je redovni eon za *Android*, nije eon tv. (28. 9. 2019)

Ima podrsku i za *android* uredno se povezujem putem bluetootha. (29. 9. 2019)

Mada ja sam konkrentno govorio Netflix (HBO itd) aplikaciji za *Android* znaci van EON gluposti, skines app na telefon\tablet i tapnes cast (29. 9. 2019)

У корпусу БНП находи се свега један, већ наведени, пример јединице *АНДРОИД₂* у акузативу сингулара на *-a* непосредно иза предлога који иду или могу ићи са акузативом; у истом корпусу и са истим претходницима, а испред тачке или запете (да би се елиминисали резултати типа „на Андроид уређајима”), акузатив једнине без *-a* регистрован је 311 пута.

3. Речено се може резимирати на следећи начин.

- У српским медијима јединица *АНДРОИД* у значењима „оперативни систем” и „телефон” у акузативу сингулара практично увек гласи као у номинативу сингулара. Ако се посматрају једино предлошко-падежне конструкције, изузетак из 2013. је усамљен.
- Више акузативâ једнине на *-a*, али не преко 4% у проучаваним интервалима и контекстима, запажа се на форуму Benchmark, чији је језик ближи разговорном.
- Судећи по примерима уз предлоге *за* и *на*, број изузетака (са *-a*) на том форуму највећи је 2010. године, а затим нагло опада. Последњи изузетак је из октобра 2018. године.

– Од 20. јануара 2018. године надаље, нема ниједног примера јединице *АНДРОИД₂* у акузативу сингулара на *-а* без предлога, нити више од једног примера уз предлог.

Уочава се да је акузатив сингулара јединице *АНДРОИД₂* ликом много чешће једнак номинативу сингулара него генитиву сингулара, што је значењски адекватно (в. СТЕФАНОВИЋ 2008: 114). Када се има у виду чињеница да је први телефон са оперативним системом Андроид „пуштен [...] у продају 23. септембра 2008. године” (БУБАЊА 2018), постаје јасно да је у периоду до 2010. јединица *АНДРОИД₂* у српском језику и даље релативно нова, и због тога донекле подложна утицају дуже присутне јединице *АНДРОИД₁* („робот”), чији се акузатив сингулара углавном завршава на *-а*. Временом је краћи акузатив сингулара јединице *АНДРОИД₂* додатно учвршћен њеним значењима („оперативни систем”, „телефон”). Мада изгледа да је ово падежно разједначавање поодмакло, није сигурно да је пред крајем.

Према томе, у промени јединице *АНДРОИД₂* у српском језику је данас обичнији акузатив сингулара без наставка *-а*, али избор једнинске акузативне форме треба препустити језичком осећању говорника.

Извори и литература:

- АЛЕКСИЋ 2017: Данило Алексић, „Аниматност и живе машине”, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*, 46, 1, Београд: Међународни славистички центар, 225–238.
- АЛЕКСИЋ 2019: Данило Алексић, *Категорија анимативности и форма акузатива у српском језику* (докторска дисертација), Београд: Филолошки факултет.
- Б: Benchmark forum, <<https://forum.benchmark.rs>>, 30. 9. 2019.
- БУБАЊА 2018: Branislav Bubanja, „10 godina Android-a”, *PC Press*, <<https://pcpress.rs/10-godina-android-a>>, 29. 9. 2019.
- ГП: Google Play, <<https://play.google.com/store/apps>>, 29. 9. 2019.
- ИВИЋ 2000 [1996]: Milka Ivić, „О ’zamkama’ u definicijama školskih gramatika”, у: *Lingvistički ogledi, tri*, Београд: Ћигоја штампа, 55–62.
- ИНТ: Isak Asimov, „Incident na tristogodišnjicu”, у: *Sabrani roboti*, „Polarisov” SF CD-ROM 2 (verzija 1.0).
- КОВАЧЕВИЋ et al. 2019: Миладин Ковачевић, Владимир Шутић, Урош Рајчевић, Ана Милаковић, *Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији*, Београд: Републички завод за статистику, <<http://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/publikacije/publication/?p=12064>>, 29. 9. 2019.
- СТЕВАНОВИЋ 1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. 1*, Београд: Научна књига.
- СТЕФАНОВИЋ 2008: Марија Стефановић, *Категорија анимативности у српском и руском језику*, Нови Сад: Академска књига.

Данило Алексић
Филолошки факултет, Београд
danilo.aleksic@fil.bg.ac.rs

Душка Кликовац

О ГДЕ И КУД(А), ЈОШ ЈЕДНОМ

1. Увод

Употреба заменичких прилога *џде* и *куд(а)*¹ уз глаголе кретања једно је од питања која се одавно, и сразмерно често, појављују у нормативним граматицама и приручницима.² У њима се најчешће налаже да се у значењу правца или места завршетка кретања употребљава прилог *куд(а)*, а да се прилог *џде* употребљава само у значењу места на којем се нешто налази или догађа. Исто важи и за прилоге *неџде*, *ниџде*, одн. *некуд(а)*, *никуд(а)* и сл.

Тако, М. Лалевић још 1934. године каже да је „довољно познато да се много грешу у употреби ових прилога, да се каткад неумесно и безразложно замењују и тамо где то не допушта ни језичко осећање ни граматичка правилност“ (Лалевић 1934: 19), те да „[н]е ваља *џде идеш?*“ (стр. 23). Такође, констатује да *Куда идеш?* има два значења: старије – „којим путем“, и новије, развијено код штокаваца – „где је место коме или у које идеш?“ (стр. 23–24). Констатује и да *џде* долази место *камо*, у *које месѿо* „[у] говору, а и писању“ (стр. 19).

На другачији начин о употреби ових прилога говори М. Стевановић (³1979): он налази да „у језичкој пракси, и у књижевном језику, дакако, све више нестаје разлике“ између упитних прилога *џде*, *куда* и *камо*; покушаје граматичара (пре свега хрватских) да се њихова употреба ограничи сматра „безуспешним“ (стр. 17). У вези с односним прилозима *џде*, *куда* и *камо* такође каже да се „с разлогом може поставити питање да ли су оправдани

¹ Овај други прилог има два лика: *куд*, с краткосилазним акцентом, и *куда*, с кратко-узлазним и дужином на *а*. Дакле, крајње *а* није ни непостојано (као у *с(а)*) ни тзв. покретно (као у *кад(а)*, *сад(а)*), али га, краткоће ради, бележимо као да јесте – у загради.

² Део података о томе даје М. Николић (2010).

захтеви граматичара да се у књижевном језику чува разлика“ између њих (стр. 884).

Нормативисти су, ипак, наставили уходаним путем, па код И. Клајна (102009) налазимо: „Не сматра се правилном употреба речи *џде*, *неџде*, *иџде*, *ниџде* за ознаку циља кретања, нпр. 'Где ћеш?', 'Где сте кренули?', 'Пошаљи га негде', 'Не идем нигде'.“ Уместо тога „треба употребити *куда*, *некуда*, *икуда*, *никуда*, односно *камо*, *некамо*, *икамо*, *никамо* (данас углавном застарело, осим у хрватској варијанти)“.

Слично томе, Д. Ћупић (2002) примећује да се *џде* и *куда* мешају „у свакодневном говору“, а „понекад и у писању“, и каже да „реченицу: Где идеш? треба заменити реченицом: Куда идеш? (ређе: Камо идеш?)“, те да је „исправно“ *Куда си кренуо?*, а не *Где си кренуо?*. У исто време, реченице као што је *Куда ћемо се сви смесити*? сматра „необичним“, те их „не препоручује“.

Такође, П. Ивић, И. Клајн и Б. Брборић (Ивић и др. 2004: 155), иако примећују да се дистинкција између прилога *овде*, *џу*, *онде*, који означавају „мировање“, и *овамо*, *онамо*, који означавају „кретање к неком месту“ „постепено губи“, ипак кажу да „засад наша норма не допушта“ употребу једних у значењу оних других; исто важи и за прилоге *џде* и *куда*, па тако прописују *Где си?*, *Где он ситанује?*, *Не знам џде се џо догодило*, али: *Куда идеш?*, *Куда си џошли?*, *Не знам куда ћемо сада*.

Најзад, П. Пипер и И. Клајн у *Нормативној џрамајници српског језика* (Пипер, Клајн 2014) кажу: „[И]справно је *Куда идеш?*, а реченице попут *Где идеш?* требало би избегавати у добром књижевном језику, мада се данас ни оне не могу сматрати сасвим неприхватљивим, поготову у разговорном стилу“ (стр. 202). И још: „Употреба везничког прилога *џде* уместо везничког прилога *куда* није одлика доброг књижевног језика, иако је толико узела маха да се толерише у разговорном стилу. На пример, препоручује се *Срели су се на Калемеџдану, куда долазе многи џуришти*, а не препоручује се *Срели су се на Калемеџдану, џде долазе многи џуришти*, иако се овај други пример не би могао оценити као сасвим погрешан“ (стр. 505).

Дакле, употреба прилога *џде* и *куд(а)* с глаголима који означавају кретање у нормативистичкој литератури већ се дуго помиње, а посвећује јој се пажња и у школи. Стога је препоручена употреба прилога *куд(а)* постала једно од популарних мерила нечије језичке културе. Нама ће овде бити задатак да то нормативно решење преиспитамо. У ту сврху позабавићемо се и теоријском страном проблема.

Најпре ћемо видети у којим значењима се, по сведочењу *Речника српско-хрватског књижевног и народног језика* (у даљем тексту: *РСАНУ*) употребљавају прилози *џде* и *куд(а)* (т. 2) и сместити их у ширу слику заменичких прилога за место у српском језику (т. 3). Затим ћемо навести један број

глагола који могу тражити допуну за правац одн. место завршетка кретања (т. 4), испитаћемо употребу прилога *џде* и *куд(а)* с таквим глаголима на одређеном корпусу (т. 5) и бацити поглед на могуће семантичке односе између *џде* и *куд(а)* (т. 6). На крају ћемо поменути и глаголе са двојаким допуном (т. 7) и из свега извести закључке (т. 8).

2. Шта о употреби прилога *џде*, *куда*, *камо* каже *РСАНУ*

Прилог *џде* се употребљава и у свом основном, локативном значењу: *Где је?* (= „На ком је месту?“), али и у циљном: *Где леише ове џуске?* (= „На које место лете?“). Овај други пример потиче од Добрице Ћосића, а у *РСАНУ* налазимо примере с таквом употребом прилога *џде* и из пера Лазе Лазаревића и Лазе Костића, док Дмитријев (1968) наводи примере који потичу од Вука, Симе Матавуља (из 1893), Јована Скерлића (1914), Михаила Лалића (1955), Владана Деснице (1955), Бранка Ћопића (1955). Из *Рјечника хрвајскоџа или срјскоџа језика* Југославенске академије знаности и умјетности (у даљем тексту: *РЈАЗУ*) сазнајемо да је то значење прилога *џде* забележено још у XV (у зависним реченицама), одн. XVI веку (у упитним реченицама).

РСАНУ не бележи да прилог *џде* може значити „којим путем“, али Дмитријев наводи два таква примера од Иве Андрића.³

Прилог *камо* значи „у ком правцу“ или „на које место“. У савременом српском језику је у циљном значењу врло редак.⁴ Према сведочењу *РСАНУ*, у српском језику се сачувао у локативном значењу, али специфичном: „за оно чега нема, а жели се, одн. сматра се да треба да буде“: *Камо иша дјевојка да иџра? Плаишићемо* (Иво Андрић), као и кад „исказује жалост, вајкање што нечега нема“: *Кам’ они једни образи? Кам’ снаџа ишвоја?* (Јанко Веселиновић). Такво значење има и у изразима *камо (иша леиша) срећа, камо (моје, леише, ишусише и сл.) среће*.

³ Ипак, у једном од њих: [...] *ио иландишћима џде ишурска ноџа не сишћуа ни једном у џодини [...]* чини се да би се *џде* могло интерпретирати и у циљном значењу (= „на која не ступа“). Сличну дилему изазива и пример из *РСАНУ* *С једном сйлейћком мајушћом као сламчица, можеш их вући џде хоћеш* (Милан Грол), који тај речник интерпретира у значењу „на које место“, а Стевановић (1979: 883) у значењу „којим путем“.

⁴ Ипак, Дмитријев (1968) бележи примере с тим прилогом код Светолика Ранковића (из 1897), Милутина Ускоковића (1932), Александра Белића (1947), Кошутића (1895). Пипер (1988: 118) бележи два примера од Гроздане Олујић, ми смо забележили један пример код Добрила Ненадића (Кликовац 2019 [2011]: 155), а Пипер и Клајн (2014) наводе један пример Милутина Миланковића. – *РЈАЗУ* (под одредницом **камо**) каже да се у значењу „у које мјесто“ овај прилог „употребљава сад нај више код чакаваца и кајкаваца, рјеђе код штокаваца који га обично замјењују адвербом *куд*, *куда* (њеки и адвербом *џдје*)“. Хрватска норма на њему инсистира, иако се у литератури констатује да „[в]ећина говорника хрватскога језика често замјењује прилог *камо* прилогом *џдје*“, односно да „[у] разговорноме језику та је појава скоро постала правило“ (Ораић 2006: 213).

Куд(а) се употребљава највише у циљном значењу („на које место“), кад има значење прилога *камо*, а затим и у свом првобитном значењу – просективном („којим путем“). Осим тога, *РСАНУ* бележи и употребу *куда* у значењу „где“, нпр. [...] *куд се зајекло њу осјане* (Момчило Настасијевић).

Нарочито су занимљиви примери у којима су, ради наглашавања, употребљена два различита прилога као синоними – *џде* и *куда* са значењем „на које место“ (пр. 1), *куда* и *камо* у значењу „на које место“ (пр. 2), *џде* и *камо* у значењу „на којем месту“ (пр. 3):

- (1) Узросте страшна гора да не знадоше просци *ђе* *ће* ни *куда* *ће*. (Нар. прип.)
- (2) Иђе чета, *куда*, *камо*? (Иван Мажуранић)
- (3) Ми људи кад нам се што жао и неправо учини, то обично јаучемо и ви-
чемо: *где* си, правдо, а *камо* си! (*Даница*, 1860)

Да су *камо* и *куд(а)* синоними, показују нам изрази *куд камо* („на разне стране, у разним правцима“ или „увелико“), *немаји куд камо* („бити у безизлазном положају“), *ни куд ни камо* („баш никуд“) и сл., као и морфемски састав речи *кудикамо*.

Забележићемо и да су *џде* и *куд(а)* синоними у значењу „како, откуда“:

- (4) Не зна драги тешић’ драгу, / *Где* *ће* болан тешић’ болног. (*РСАНУ*: Ј. Ј. Змај)
- (5) *Куд* можеш ти с њима! То су људи чудновати. Не можемо ми, сељаци, с њима! (*РСАНУ*: *Бранково коло*, 1902)

Поменућемо и да се *џде* може срести без глагола (пр. 6, 7), одн. без главног глагола у футуру, чак и код хрватског писца (пр. 8):

- (6) Врач није имао *где*, обори главу. (Нар. прип.)
- (7) Нека, нека, имам ја *где*. (Момчило Настасијевић)
- (8) *Где* ли ћу на ноћиште? (Стјепан Крешин)

Укратко, највећа значењска померања међу овим прилозима јесу та што су *џде* и *куд(а)* запосели сферу прилога *камо*, који се, осим у сасвим специфичном, готово фразеологизованом случају (кад је значењски једнак прилогу *џде*), у српском језику готово изгубио. Остала померања – *џде* у значењу „којим путем“ и *куд(а)* у значењу „на ком месту“ – нису тако интензивна.

3. Шта се десило одн. дешава у систему заменичких прилога за место?

Ево како изгледа део система заменичких прилога за место у српском језику којем припадају прилози *џде* и *куд(а)* (и прилози од њих настали – *неџде*, *ниџде*, *свуџде*, одн. *некуд(а)*, *никуд(а)*, *свукуд(а)*, *свуд(а)* итд.).⁵

⁵ Систем заменичких прилога за место обухвата и оне са значењем места почетка кретања (*одавде*, *одајде*, *одакле*...) и крајње границе кретања (*довде*, *дојде*, *докле*...), али они за нашу тему нису најуже релевантни.

Заменички прилози за место...				
		... на којем се нешто налази/одвија: „на којем месту“ (локативно значење)	... према којем или у које је усмерено кретање: „у ком правцу“, „на које место“ (циљно значење)	... које је путања кретања: „којим путем“ (просекутивно значење)
Лични	за 1. лице	овде/ту	овамо/ту	овуда
	за 2. лице	ту		туда
	за 3. лице	(онде)	тамо (онамо)	онуда
Нелични	упитни и односни	Где?, где →	[камо]	← Куда?, куда
	неодређени	негде →	[некамо]	← некуда
	одрични	нигде →	[никамо]	← никуда
	општи	свугде →	[свакамо]	← свукуд(а), свуд(а)

Дакле, *камо* се, заједно с *некамо*, *никамо* и сл., у значењу правца и места практично изгубило (ти прилози су наведени у угластим заградама), а тај семантички простор попунили су прилози *куд(а)* и *џде* – с тим што овај други прилог норма није прихватила.

Приметићемо, међутим, да је продор *џде* на место прилога *камо* подржан и приликама међу личним заменичким прилозима: прилог *џамо* није осетљив на разлику у значењу „на којем месту“ и „на које место“, тј. покрива оба – и снажно из употребе потискује прилоге *онде* и *онамо*, који ту разлику, макар начелно, чувају (Кликовац 2018). Прилог *џу* такође има оба значења, а замену и нема, нити је икад имао; штавише, он полако осваја и простор прилога *овде* и *овамо* (Кликовац, у припреми). Са своје стране, прилог *овде*, чије је основно значење „на овом месту“ (*Овде ћемо бићи на миру* – Борислав Пекић), може значити и „овамо, на ово место“ (И. Грицкат (1962) наводи пример *Он ће доћи овде*), а прилог *овамо*, који првенствено значи „у овом правцу, на ову страну“ (*Молим овамо руку* – Лаза Лазаревић), може значити и „на овом, поменутом месту, овде“ ([...] *Каже: „Дођи, Миле, овамо је животи...”* – Добрица Ћосић).

И. Грицкат (1962) такве значењске појаве код прилога⁶ посматра у светлу шире појаве „губљења обличког разликовања при изражавању кретања и мировања“, која није својствена другим словенским језицима, а која се може запазити и у значењу предлошко-падежних конструкција с предлозима *ван*, *до*, *близу*, *џреко*, *надомак*, *код*, *у*, *дно*, *врх*, *ниже*, *више*, *џосред*, *усред*, *украј*, *џоред* (с генитивом), *к*, *насуџроџ* (с дативом), *џрема* (с дативом одн. лока-

⁶ Као примере не наводи само заменичке прилоге него и *џоре*, *доле*, *наџред*, *наџраџ*, *сџреда*, *назад*, *унуџра*, *ван*.

тивом), уз (с акузативом) итд., као и у неким другим случајевима. Ауторка сматра да се то десило „највероватније од самог почетка самосталног живота“ српскохрватског језика, под утицајем романског говорног супстрата, а да за то постоје и општејезички разлози: „[Ч]ињеница је да се у вези с многим глаголима који значе финалитет радње, завршетак, циљ кретања и сл. може питати и где се догађа завршетак, где је достизање циља, а не само к у д а је радња управљена“ (Грицкат 1962: 87).

Напоменимо и да прилози *овуда*, *шуда*, *онуда*, са основним значењем путање кретања, могу имати, секундарно и мање уобичајено, и значења „на овом/том/оном месту“. Прилог *свуд(а)*, међутим, уобичајен је и у локативном значењу.

4. Глаголи који траже допуну за правац одн. место завршетка кретања

Како смо видели, у граматикама и нормативним приручницима наводи се ради илустрације употребе прилога *џде* и *куда* врло мали број глагола: *ићи* (наводе га сви), *иоћи* (наводи се на два места), *кренући*, *стићи*, *долазити*, *иослаћи*, *односити* (по једном). Наводе се и реченице са помоћним глаголом из облика футура: *Куда ћеш?* (двапут). И то је све.

Међутим, глаголâ који као допуну захтевају неку јединицу са значењем места завршетка кретања или правца кретања има много више. Следи списак неких од њих, који смо добили прегледањем *РСАНУ* и *Речника српскога језика* (у даљем тексту: *РСЈ*).⁷ Глаголе наводимо по азбучном реду, најпре прелазне (од којих многи могу бити и повратни), а затим непрелазне. Углавном су свршеног вида и најчешће добијени префиксацијом од несвршених глагола (будући да су радње које означавају усмерене по својој природи на неко место), а од њихових несвршених парњака унети су они који су у наведеним речницима посебно обрађени.

бацити, винути¹ („подићи“), вратити, денути, довести, донети, допремити, допрети, гурати, гурнути, забити¹ („зарити“), забости, завести¹ („одвести у одређеном правцу“), записати, запутити, зарити, затворити, збити, метнути, нагнати, наливати, налити, намамити, наместити, населити, настанити, насути, натаћи, оборити, одвести, одвући, одгурнути, одложити, однети, окренути, оставити, отерати, отиснути, отправити, отправљати, отпраћати, отпремити, повести, подићи, положити, помаћи, померити, попети, послати, поставити, потерати, пребацити, пребећи, преместити, пренети, прислонити, пристати,

⁷ Иако ни издалека није исцрпан, списак ипак обухвата најчешће глаголе. Сачинили смо га прегледањем дефиниција глагола кретања у *РСАНУ*, а за речи до којих тај речник није стигао – у *РСЈ*. Започели смо с најуобичајенијима, а затим бележили њихове синониме. – Даља подела ових глагола на значењске групе (једну од њих наводи Ораић 2006) за нашу сврху није релевантна.

проследити, разврстати, разместити, распоредити, сабити, сакрити, сасути, сатерати, сахранити, сврстати, склонити, скљокати, слити, сложити, сместити, снети, спустити, сручити, ставити, стрпати, трпати, ћушкати¹ („гурати“), убацити, увести¹ (од *водиџи*), увести² (од *возиџи*), уврстити, увући, угнати, угурати, уденути, укључити, ули, уметнути, умешати, унети, уписати, уплести, управити, упрети, упутити, урезати, уселити, усећи, усмерити, усути, утаћи, утерати, утиснути, уточити, утрпати, утурити, хитнути,

банути, доспети, доћи, журити (се), изаћи, изгубити се, исцурити, ићи, кренути, нестати, одјурити, одлетети, одлутати, отићи, отпловити, отпутовати, отхрамати,⁸ отцурити, пасти, пожурити, побећи, полетети, поћи, похитати, прећи, приспети, пристати, продрети, сићи, слетети, стати, стићи, ујахати, улетети, упливати, утећи¹ („побећи“), утећи² („улити се“), упасти, упловити, упузати, утонути, утрчати, ући, ушетати, ушуњати се, хитати, ходати.

Овај списак нам је важан из следећег разлога: кад бисмо хтели да нормативистичке препоруке доследно поштујемо, требали бисмо да са сваким од ових глагола употребимо прилог *куд(а)* (односно *некуд(а)*, *никуд(а)* итд.), јер сви они захтевају допуну са значењем правца одн. места завршетка кретања. Каква је, међутим, заиста пракса?

5. *Где* или *куд(а)*?

5.1. Део те праксе погледаћемо на једном ограниченом, али за нашу сврху занимљивом узорку: у *РСАНУ* и *РСЈ*. Овог пута нас, међутим, неће интересовати примери у њима наведени, него њихов метајезик, тј. дефиниције које они доносе, и специфично – употреба у њима прилога *где*, *негде* и *куд(а)*, *некуд(а)*. Наиме, у дефиницијама су глаголи које смо малочас навели парафразирани другим глаголима кретања; у неким се допуна за место завршетка кретања не експлицира, у неким је исказана предлошко-падежном

⁸ Узгред ћемо поменути да код глагола с префиксом *од-* значење долажења на неко место није увек у *РСАНУ* препознато. Тако под *оџхрамаџи* стоји само значење „храмајући отићи, удаљити се“, а један пример гласи *Преко барица ... бос оџхрамах до џоџока и заџњурих џлаву џод слај* (Лал. 6, 13) – дакле, не само „храмајући одох“ него и „храмајући дођох/стигох до потока“. Под *оџешураџи* наводи се само значење „отићи тетурајући, заносећи се, с муком одржавајући равнотежу“, али у већини примера значење је не само „тетурајући отићи“ него и „тетурајући доћи до неког места одн. ући у неко место“, нпр.: *Оџешура у џаџџор [...] (Пек. Б. 7, 287)*. Слично и за *одџеџаџи (се)*, *оџџливаџи* итд. Под *одјуриџи* информација је потпунија: „1. журно, јурећи отићи, упутити се, отрчати (некуда)“. Наиме, податак да је могуће изрећи и правац одн. места завршетка кретања дат је у дефиницији у загради. Под *оџџуџоваџи* је то наведено сасвим експлицитно: „1. отићи на пут, у друго место [...]. 3. бити упућен, отпремљен до неког места, на неко одредиште“. Та два поступка су, свакако, коректнија.

конструкцијом; ипак, у неким се употребљавају управо прилози који нас интересују. Ево какви су резултати тог нашег истраживања (наводимо прво глагол, а затим део дефиниције који је за нас релевантан, заједно с бројем који у речнику стоји испред тог значења):

- *Где, негде*

довести

1.в. силом, принудно повести, приморати некога да негде дође [...].

забити

2.а. гурнути негде, стрпати [...].

метнути

1.а. ставити, положити на неко место (обично руком); уопште негде ставити, положити, сместити.

7.а. сместити некога негде, дати, доделити некоме одређено место.

наливати се

3.а. тећи, лити, цурити, сливати се негде.

налити

4.б. натопити, преплавити, поквасити, нақвасити, полити, залити продревши где.

налити се

3. текући, лијући, цурећи и сл. доспети где, ући у што [...]; доспети где и испунити [...].

намамити

1.а. навести, навратити кога или што [...] да дође где или да пристане на што [...].

наместити се

1.в. населити се, настанити се негде.

одложити¹

2.а. метнути, оставити (негде на страну), пустити из руку (о)стављајући, положити (нешто, негде).

однети се

1.б. одлутати, прећи, пребацити се негде.

2. заст. доћи, доспети негде, код некога (обично непозван).

оставити

1.1.а. ставити, метнути на одређено место (обично руком), одложити, сместити нешто негде да ту остане (обично дуже време) [...].

отискивати се

2.а. одлазити, ићи у неком правцу, упућивати се (негде).

отпловити

3.а. удаљити се са неког места или упутити се негде лебдећи, одлебдети.

пасти¹

6.б. 1) нар. приспети негде и запосести неки простор [...].

6.г. нар. изненада доћи, банути негде, упасти.

6.д. доћи изненада, ненајављено и сместити се негде ради преноћишта [...].

сместити

2. довести и оставити некога негде [...].

ставити

2.б. уопште сместити некога негде [...].

ставити се

стати негде, заузети место [...].

стрпати

1.а. [...] уопште ставити негде нешто [...].

2. на силу сместити некога негде, угурати.

трпати

1.б. брзо, не водећи рачуна о реду и начину убацивати, угуравати негде већу количину нечега.

трпати се

гурати се, наметати се где не треба: Човек не треба да се трпа где му није место.

ујахати

ући, доспети негде јашући.

упливати

доћи, доспети негде, ући пливајући.

усути

1. сипајући сместити у нешто, негде.

ћушкати¹ се

гурати се, угуравати се негде.

убацити

1. бацити, утурити, стрпати, угурати (некога, нешто) негде, у нешто.

увести¹

2.а. укључити некога, нешто негде.

увести² се

возећи се приспети негде.

увући се

1. [...] неопажено негде ући, ушуњати се.

2.а. продрети негде [...].

угнати

силом утерати, сатерати негде.

угурати

1. ставити гурајући, утиснути, утурити (нешто негде, у нешто); гурајући присилити некога да негде уђе.

уденути се

ући где, увући се.

упасти

2.б. уопште пристати негде, међу некога, доспети негде.

3.а. крећући се доћи, доспети негде где је неповољно, опасно.

упутити

1.а. послати, управити у неком правцу, негде.

● *Куд(а), некуд(а)*

денути

1. [...] наћи место некоме или нечему, сместити некуд.

2.а. ставити, метнути (некуд, у нешто) [...].

довести

2.а. учинити да нешто доспе некуд усмеравајући му кретање, спровести [...].

изгубити се

3. одлутати некуд одвојивши се од стада [...].

нестати

4. отићи (обично у непознатом правцу, незнано куда) [...].

одјурити

1. журно, јурећи отићи, упутити се, отрчати (некуда).

одлетати

3. одлазити, ићи (некуда, некоме).

одлутати

1.а. отићи некуда [...].

б. упутити се, отићи некуда, свеједно куда [...].

отиснути се

2.а. кренути, поћи (на пут), запутити се, упутити се у неком правцу, некуд (обично далеко) [...].

отправити

1.а. послати, упутити некуда са одређеним задатком, циљем.

отправити се

упутити се, кренути, поћи некуд.

отправљати се

1. спремати се, припремати се за одлазак некуд.

отпраћати

2. слати, упућивати (неког) некуда.

отпремати

1.б. слати, упућивати (некога) некуд с каквим задатком, циљем.

отпремати се – спремати се, припремати се за пут, одлазак (некуда).

отпремити

1.б. послати, упутити (некога) некуд с каквим задатком, циљем.

отпремити се

упутити се, кренути некуд.

подићи се

4. упутити се некуд.

послати

1.а. отпремити куда с некаквим послом, задатком.

- **Камо**

ићи

8. бити смештен камо [...].

Дакле, *камо* – прилог који би у систему требао да одговара значењу места завршетка кретања, употребљен је само једном – и то као допуна глаголу *смесити*.

Прилози *куд(а)* и *некуд(а)* употребљени су са следећим глаголима (подвучимо оне глаголе одн. глаголску именицу који у дефиницијама нису посведочени са *где* и *негде*): *досијети*, *зајути* *се*, *ићи*, *кренути*, *мејнути*, *ојти* *ћи* (и *одлазити*, *одлазак*), *одлути*, *ојпремити*, *ојрчати*, *јослати* (и *слати*), *јоћи*, *смесити*, *сиавити*, *јути* (и *јути се*, *јућивати*).

Прилози *где* и *негде* су употребљени као допуне следећим глаголима (подвучени су глаголи који нису посведочени са *куд(а)* одн. *некуд(а)*): *банути*, *бацити*, *џурати се*, *џурнути*, *довести*, *досијети*, *доћи*, *лићи*, *мејнути*, *одложити*, *одлути*, *ојерати*, *ојти* *ћи*, *јоложити*, *јослати*, *јребаци* *се*, *јрећи*, *јрисијети*, *јрисијати*, *јпродрејти*, *сајерати*, *склонити се*, *сливати се*, *смесити* (и *смесити се*), *сиавити*, *сијати*, *сијрати*, *шећи*, *убацивати*, *уџуравати* (и *уџуравати*, *уџуравати се*), *укључити*, *ујравити*, *јути* (и *јути се*, *јућивати се*), *ујерати*, *ујиснути*, *ујурити*, *ући*, *ушуњати се*, *цурити*.

Видимо да су прилози *где* и *негде* у дефиницијама много (у нашем узорку двоструко) чешћи него прилози *куд(а)* и *некуд(а)*, а и употребљавају се с много већим бројем глагола. И не само то: много више има глагола који су посведочени само са *где* и *негде* него оних који се јављају само са *куд(а)* и

некуд(а). Од ових других, неки су управо они који се појављују у нормативним приручницима: *ићи*, *йоћи*, *кренући*. Очигледно је да је на састављаче речника у тим случајевима норма нарочито утицала.

Има и одредница у чијим су дефиницијама употребљени и прилози *џде*, *неџде* и прилози *куд(а)*, *некуд(а)* – дакле, као потпуни синоними:

изаћи

1.в. отићи некуда, на неко место ради забаве, разоноде и сл.

1.д. доспети негде, избити.

нагнати

2.а. гонећи натерати (кога, што) на одређено место, сатерати где и сл.

3.а. покренути се великом силином, надрети (некуда, за неким) [...].

одвући

2.б. утицати на некога да оде негде [...].

одвући се

а. крећући се споро, тешко, тромо отићи некуд.

отерати

1.б. силом послати, упутити некога негде.

5.а. однети, одвући, отпремити некуда [...].

Под изразима: *ошерайи куд*, *неџде*, *(йре)далеко*, *даље* и сл.

отпратити

2.а. послати, отпремити, отправити, упутити некуд (некога).

отпратити се

упутити се, кренути негде пратећи некога.

Дакле, констатација да се *џде* употребљава у циљном значењу „понекад у писању“ захтева корекцију, а очигледно корекцију захтева и нормативистичка пресуда да та употреба „није одлика доброг књижевног језика“, односно да се може толерисати само у „разговорном стилу“.

Наиме, језик речничких дефиниција није ни разговоран ни неформалан; он уопште није говорен, него писан; не долази из пера необразованих људи, него стручњака за језик (који по правилу имају и научне титуле). Штавише, он је предмет изузетне пажње и пролази кроз више филтера, јер у обликовању дефиниција учествује читава екипа људи – од основног обрађивача, преко редактора и суредаторâ, па до рецензената.⁹ Било би, дакле, умесно закључити да је језичко осећање говорника српског језика превагнуло у корист циљног *џде*, а не у корист циљног *куд(а)*.

⁹ РСЈ је прошао и додатну проверу, будући да је урађен пре свега на основу *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске.

5.2. Претходни закључак потврђују и глаголи с нашег списка са којима би *куд(а)* било у најмању руку необично: на питања *Куда си се уселио?*, *Куда си њодижао кофер?*, *Куда си наместио слику?* саговорник би се само могао зачудити. Такође, уз неке од глагола са наведеног списка прилог *куд(а)* би се много спремније интерпретирао у значењу путање кретања него у значењу места завршетка кретања. На пример, *Куда си ушао?*, *Куда си изашао?*, *Куда си сишао?*, *Куда си се сјусио?* значило би пре „Којим путем?“ него „На које место?“. Ово друго значење би могло имати само *где* – које би, међутим, тада могло бити двосмислено: *Где си изашао?* може значити и „На које место?“ и „На којем месту?“ – али тиме смо већ зашли у питање двозначности ових прилога.

6. Двозначност прилога *где* и *куд(а)* и њихови међусобни значењски односи

Прелазећи и на терен прилога *камо*, прилог *куд(а)* је постао двозначан. То експлицитно кажу Пипер и Клајн (2014: 202): „Прилог *куда* је исправно употребити или у значењу смера приближавања (нпр. *Куда си њошао?*), или у значењу путање кретања (нпр. *Куда си њрошао?*).“

Двозначност, међутим, значи и потенцијалну двосмисленост. Штавише, најчешћи пример који се у литератури наводи – *Куда идеш?* – може значити и „На које место идеш?“ и „Којим путем идеш?“ (што, како смо видели, примећује, али не проблематизује ЛАЛЕВИЋ 1934: 23–24).¹⁰ Треба истаћи да су на исти начин двосмислени и други примери из нормативних приручника: *Куда си њшли?*, *Не знам куда ћемо сада* (ИВИЋ и др. 2004: 155), *Куда си њошао?*, *Иде куда њреба* (ПИПЕР, КЛАЈН 2014: 202 одн. 212), те да исто важи за *куд(а)* и уз многе друге глаголе: *враћиии* (и *враћиии се*), *довесиии*, *донееиии*, *дојремииии*, *ђураиии*, *ђурнуиии*, *завесиии*, *зајуиииии*, *одвесиии*, *одвући...* – заправо, уз већину глагола са списка наведеног на почетку т. 4.

Наравно да се та двосмисленост, као и свака друга, разрешава у контексту. Пре свега, у реченици са циљним *куд(а)* није могуће употребити допуну за циљ, а у реченици са просекутивним *куд(а)* јесте: *Куда идеш у Чачак (Ибарском мађисиралом или ауњо-јуњем)?* Међутим, у стварном дијалогу се обично не изричу сви реченични чланови, тако да до двосмислености може доћи.

Насупрот томе, реченице *Где идеш?*, *Где си кренуо?*, *Имаш ли где да се враћиии?* итд. – једнозначне су.

¹⁰ То примећује, али ван нормативистичког контекста, и Пипер (1988: 120): „Мора се ипак приметити да издвојене из контекста и ситуације у којима су употребљене [...], реченице са прилогом *куд(а)* могу бити двосмислене. Понекад ни познавање ситуације у којој је прилог употребљен, на пример у реченици *Куда идеш?* у одсуству контекста није довољно да би се питање једнозначно схватило као питање о смеру, или као питање о линији кретања.“

С друге стране, и прилог *џде* може бити двозначан – па и потенцијално двосмислен – из истог разлога као и прилог *куд(а)*, тј. зато што осим свог основног значења има и циљно. То се нарочито може десити онда кад у реченици формираној с глаголом који захтева допуну за место завршетка кретања постоји и (факултативна) одредба за место, нпр. *У фискулијурној сали* (= одредба) *бацио је лопту у ћошак* (= допуна). Питање *Где је бацио лопту?* у том случају је двозначно, јер може да се односи и на одредбу („На којем месту је бацио лопту у ћошак?“) и на допуну („На које место је бацио лопту?“). Слично важи и за реченицу *Где си сео?*, јер она може значити и *На које место?* (= *на столицу, фошељу* итд.) и *На ком месту?* (= *на месту џде смо се зауставили* и сл.). Упркос томе, међутим, чини се да говорници српског језика нису склони да такву двозначност реше употребом прилога *куд(а)*: реченице *Куд(а) си бацио лопту?* и *Куд(а) си сео?* звуче необично.¹¹

Постоје и случајеви у којима би оба прилога била двозначна: *Где цури?* би могло значити и „На ком месту?“ (нпр. „Где је пробушено?“) и „На које место?“; а *Куда цури?* би могло значити и „Којим путем?“ и „На које место?“.

Најзад, *куда* би, вероватно, било неопходно једино ако се нађе само, а глагол кретања се имплицира: *Куда?* у смислу „Куда си пошао?“. Међутим, у само мало ширем контексту могуће је и *џде* (в. пр. 6, 7, 8 из т. 2).

И из овог површног прегледа видимо да је однос између прилога *џде* и *куд(а)* у превирању и веома компликован, јер имају и различита значења (први значи пре свега „На ком месту?“; а други „Којим путем?“) и иста значења (оба могу значити „На које место?“, у неким случајевима питати „На ком месту?“ и „Којим путем?“ своди се на исто итд.). Стога нормирати њихову употребу не само што није пожељно на начин на који се то досад чинило него често није ни могуће.

7. Глаголи са двојаким допуном

Чувању разлике између локативног и циљног значења никако не погодује постојање глагола који могу имати и једну и другу допуну. Неки од њих припадају у списку на почетку т. 4:

записати (нешто) у свеску / у свесци
затворити (некога/се) у собу / у соби
збити (некога/се) у ћошак / у ћошку

¹¹ И сам Стевановић сматра да је у примерима *Пјер је остиао дуго с Hélène сам у маленом салону камо су сјели* (Стјепан Крањчевић) и *Несирљиво буљи у место камо је прошао њихов љрвак* (Стјепан Крешић) *камо* употребљено уместо прилога *џде* (СТЕВАНОВИЋ ³1979: 883); међутим, прилог *камо* у тим случајевима може означавати и место завршетка кретања (*сесити на неко место, пројасити у нешто* – кад ти глаголи означавају заузимање одређеног места, а не заузимање положаја на одређеном месту).

населити (некога/се) на море / на мору
настанити (некога/се) у нову зграду / у новој згради
одложити ствари на столицу / на столици
оставити ташну на сто / на столу
сакрити новац у сламарицу / у сламарици
сахранити некога у земљу / у земљи
склонити новац у ормар / у ормару
сместити госте у спаваћу собу / у спаваћој соби
урезати име у дрво / у дрвету

И овде ћемо приметити да с многима од њих *куд(а)* не би било могуће: *Куда си урезао своје име?*, *Куда си зајисао телефон?*, *Куда си одложио ствари?*, *Куда си се зајворили?* код саговорника би само могло изазвати недоумицу.¹²

8. Закључак

Ово наше разматрање отворило је нека занимљива лингвистичка питања – пре свега у вези с развојем система заменичких прилога за место у српском језику и у вези са двозначношћу прилога *џде* и *куд(а)*, па и двозначношћу уопште. Ипак, задржаћемо се на циљу који смо на почетку поставили – а то је коментар о нормативној препоруци у вези с тим прилозима.

Видели смо да инсистирање на употреби прилога *куд(а)* с глаголима који означавају кретање није утемељено у пракси, чак ни кад су у питању језички веома образовани (чак и најобразованији) представници језичке заједнице; а није утемељено ни лингвистички, бар из следећих разлога:

1) прилог *куд(а)* је потенцијално двосмислен чешће или на релевантнији начин него прилог *џде*;

2) прилог *куд(а)* се ни издалека не употребљава уз све глаголе који иначе захтевају допуну за место завршетка кретања одн. за правац кретања;

3) употреба прилога *џде* у циљном значењу снажно је подржана употребом других заменичких прилога за место, односно семантичким померањима у том систему, као и изједначавањем локативног и циљног значења уопште у српском језику.

Начелно, норма не би смела да прописује решења која су комуникативно проблематична, нарочито ако надохват руке има боље решење (уз то и ши-роко прихваћено). Даље, њена сврха не може бити да вештачки одржава неколико израза (као што је *Куда идеш?*), који ће служити као пропусница у друштво језички образованих. И најзад – а можда најважније – стварна

¹² Видели смо да и Ћупић (2002) „не препоручује“ примере као што су *Куда ћемо се сви смесити?* – упркос томе што се неко или нешто може сместити и *на неко место*, а не само *на неком месту*.

употреба прилога *џде* и *куд(а)* зависи од мноштва семантичких и ситуационих фактора и није је ни могуће нормирати.

Закључак би, онда, био следећи: забрана прилога *џде* у циљном значењу не почива ни на стварној употреби, ни на стању у језичком систему; то значење има дугу традицију и веома је проширено – толико да је циљно *џде* много чешће него циљно *куд(а)*, и то не само у неформалном говору него и у узорном писаном језику. Стога је једино лингвистички оправдано, а и језичкој пракси најближе, од те забране сасвим одустати.

Л и т е р а т у р а :

- Грицкат 1962: Ирена Грицкат, „О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику“, *Наш језик*, књ. XII, н. с., 78–89.
- ДМИТРИЈЕВ 1968: П. А. Дмитријев, „Јесу ли потребна ограничења?“, *Наш језик*, књ. XVII, н. с., св. 12, 23–40.
- ИВИЋ и др. 2004: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, Београд: Београдска књига (друго, измењено и допуњено издање).
- КЛАЈН 2009: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Нови Сад: Прометеј (10. издање).
- КЛИКОВАЦ 2018: „О систему заменичких прилога за место у српском језику: прилог *џамо*“, [у зборнику] *Српска славистика – колективна монографија (Радови српске делегације на XVI међународном конгресу слависта), Том I: Језик*, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 2018, 125–140.
- КЛИКОВАЦ 2019 [2011]: Душка Кликовац, „О месним клаузама“, [у књизи] *Српски језик у светлу когнитивне лингвистике*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 153–179.
- КЛИКОВАЦ (у припреми): „О употреби заменичког прилога *џу* у савременом српском језику“ [реферат одржан на 49. међународном научном састанку слависта у Вукове дане, Београд, 12. 9. 2019].
- ЛАЛЕВИЋ 1934: М. С. Лалевић, „Где, камо, куда“, *Наш језик*, год. II, св. 1, 19–24.
- НИКОЛИЋ 2010: Марина Николић, *Сводни регистар џијања из српске говорне културе (према језичким савезницима)*, Београд: Београдски круг.
- ОРАИЋ 2006: Ivana Oraić, „Prijelazni glagoli s ciljnom usmjerenošću“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, 213–224.
- ПИПЕР 1988: *Заменички прилози у српскохрватском, руском и џолском језику (семантичка студија)*, Београд: Институт за српскохрватски језик.
- ПИПЕР, КЛАЈН 2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска (друго, измењено и допуњено издање).
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Институт за српскохрватски језик САНУ, 1959–2017.

РСЈ: Речник српскога језика, Нови Сад: Матица српска (измењено и поправљено издање).

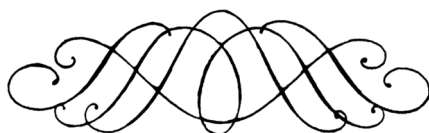
СТЕВАНОВИЋ ³1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II – Синтакса*, Београд: Научна књига (треће издање).

ЋУПИЋ 2002: Драго Ћупић, „Где – куда – камо“, [у књизи] Драго Ћупић, Егон Фе-кете, Богдан Терзић, *Слово о језику – Језички њоучник, књига друга*, Београд: Партедон.

Душка Кликовац

Филолошки факултет, Београд

klikovac@rcub.bg.ac.rs

ОСВЕТЉАВАЊА

Душко Виџас

О ПОЈМОВИМА ДИГИТАЛНО И ДИГИТАЛИЗАЦИЈА

Са свеprisутним и невидљивим рачунарима, рекло би се да је свет постао дигиталан. А оно што није дигитално, биће ускоро дигитализовано, јер је дигитализација у пуном замаху. Употреба придева *диџиталан* и његових изведеница ушла је у свакодневни језик на велика врата. Ако бисмо пожелели да проверимо значења ове семантички непрозирне фамилије речи у српском, старији речници нам нису од помоћи. У 4. тому Речника САНУ, објављеном 1966. године, у коме су речи које почињу словом *д*, нема ових одредница. У *Једнојтомнику* Матице српске наилазимо на *диџиталан* и *диџитализација* са чланцима:

дигитални, -а, -о енгл. – који оперише бројкама, који се заснива на бројкама, који показује стање и др. величине бројкама, бројним вредностима и сл. ~мерач крвног притиска, ~рачунар, ~сат, ~техника.

дигитализација – увођење дигиталних уређаја (у телекомуникацији).

Ако се погледају примери из Корпуса савременог српског језика, онда ћемо наићи на изразе где *диџитални* могу бити и *фоџо-ајарайи* или *камере* или *алайи*, али и на *диџитални њојис*, *диџиталну слику*, *диџиталну библиотеку*, *археолоџију*, *музику*, *џексџ*, *уџбеник*... затим на *диџиталну културу*, *умејносџ*, *учење*, па чак и на *диџиталне њророке*, *иконе* и *демоне*... При томе, у овом корпусу, који садржи око 122 милиона речи, придев *диџиталан* се јавља 4156 пута, а сличну фреквенцију међу придевима имају и „обични“ придеви какви су *џисмен* или *исџраван*. Другим речима, овај се придев одомаћио и са својим изведеницама, глаголом *диџитализоваји* и именицама *диџитализовање* и *диџитализација*, постао је део нашег свакодневног речника.

Одакле нам стижу ове речи? Да ли објашњење из *Једнојтомника* допушта да интерпретирамо значење горњих израза? Ове речи у свом основном зна-

чењу преузете су из информатичке терминологије, а као и највећи број информатичких термина, позајмљене су из енглеског језика. Полазни енглески термин је *digit*, који означава цифре неког, обично декадног, бројног система (тј. 0, 1, ... 9). *Digit* може значити и *ѵрсиѵ* (што је успомена на доба када се рачунало на прсте, јер је ова реч у енглески стигла преко средњовековног латинског, где је *digitus*, *-i* – *ѵрсиѵ*). Из ове енглеске именице изведен је придев *digital*, који описује, пре свега, низове бинарних цифара, а то су 0 и 1, који се користе у рачунарским меморијама за репрезентовање информација. Овде су 0 и 1 конвенција којом се представљају два различита стабилна стања изражена различитим напоном струје или половима намагнетисања. Српски облик за *digital* – *диџиѵалан* – срећом се понаша као да је преузет из латинског, а не, као што је то чест случај у информатичкој терминологији, фонетском адаптацијом енглеског термина (дакле, не као *диџиѵал*).

Одавде се може извести основно значење придева *диџиѵалан*: он описује основно својство објеката који су представљени низовима бинарних цифара и који се, према томе, могу представити у рачунарским меморијама, па су тако могући предмет рачунарске обраде. У овом контексту, насупрот придеву *диџиѵалан* стоји *аналоџан*, који описује вредности које се представљају непрекидном функцијом. Аналогни запис информације илуструју, на пример, аудио- или видео-касета чији садржај се може пренети на рачунар тек пошто се *диџиѵализује*, тј. претвори у секвенције 0 и 1. Такође, разлика између ова два појма одређује и два основна прилаза у конструкцији рачунара: *аналоџни* и *диџиѵални* рачунар. Али из угла шире публике, аналогни рачунар је углавном уступио место дигиталном рачунару, па данас није од значаја јер су сви видљиви рачунари око нас – персонални рачунари, лаптопови, таблети, мобилни телефони – дигитални. Шта то значи? То значи да ће сваки притисак на дирку рачунарске тастатуре, клик мишем или додир екрана генерисати секвенцију бинарних цифара која ће произвести жељени резултат – нпр. приказати откуцано слово на екрану или извршити одређене операције, као што је активирање веб-навигатора или позив телефонског броја.

У овом светлу, *диџиѵализација* је процес конверзије информације која није у дигиталном облику у секвенцију нула и јединица. Оваква секвенција сама по себи нема никакво значење: исте секвенције у начелу могу представљати различите објекте. Отуда је свакој таквој секвенцији потребно доделити и кључ који казује како рачунар треба да је интерпретира. Овакав кључ се назива обично *формат*. За различите типове информација данас су стандардизовани различити типови формата. На пример, различити формати за чување текста се нуде кориснику Ворда као опција *save as type* када треба сачувати неки документ. Дигитализовани објект, у одређеном формату и смештен у меморију рачунара, може се даље обрађивати било тако што ће се приказивати на екрану, било тако што ће постати предмет даљих обрада. Примера ради, на најелементарнијем нивоу, ако формат у

коме се интерпретира секвенција цифара 0100 0001 налаже да то буде слово (у одређеном стандарду), онда ће она представљати латинично велико слово А, а ако формат казује да је реч о броју, онда ће је рачунар интерпретирати као број 65 у декадном бројном систему.

Дигитализовање једног објекта може имати више слојева. Ако посматрамо процес дигитализације једног текста, онда је први корак да се он из свог папирног облика пребаци у дигитални – у секвенцију нула и јединица. Ипак, то још ништа не говори о томе како ће тај текст моћи да се користи. Један начин претварања у дигитални текст је *сканирањем* које даје „фотографију“ текста. На таквој фотографији, читалац ће успевати да прочита текст, али за рачунар је то секвенција чији је формат слика, а не текст. Примери тако дигитализованих текстова су доступни на веб-страни Дигиталне библиотеке Матице српске. Следећи корак је да се слика претвори у низ карактера – слова, цифара, интерпункцијских и других знакова – помоћу посебних рачунарских програма. Овом операцијом се мења и формат секвенције 0 и 1: то ће сада бити један од формата за текст. Овакав текст више није слика, већ језички објект који се може претраживати. Али технике претварања слике у текст читљив и рачунару несавршене су и у том процесу долази до грешака које се обично састоје од погрешно „прочитаних слова“. Пример такве колекције чине претраживе историјске новине која су део дигиталне библиотеке Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ Универзитета у Београду. Овде је могуће видети слику оригиналног текста, али и претраживати рашчитану слику. Ако се у овој колекцији потражи реч *дивизија*, добиће се 3.587 погодака – примера у којима је употребљена ова реч. Али ако потражимо и погрешно *дивизѝја* (где је програм погрешно протумачио *и* са слика као *ѝ*), наћи ћемо још 45 примера. Дакле, дигитализација се наставља кориговањем текста и опремањем етикетама – посебним инструкцијама – које описују изглед папирног текста. Ово подразумева да ће бити описана хијерархија наслова у полазном тексту, подела на стране, положај фуснота и други елементи обликовања текста итд. Овај нови слој дигитализације омогућава да структурно аморфна секвенција карактера добије истоветан графички изглед као и оригинални текст или да буде уобличена у неком новом облику. Пример сканиране и кориговане колекције пружа *Анѝолоѝија срѝске књижевностѝи*, коју је оформио Учитељски факултет Универзитета у Београду. Овде су сада текстови доступни у облику документа у Ворду, добијених сканирањем и кориговањем изворних текстова. Али и овде је остављен један важан корак у дигитализацији. За разлику од прве две дигиталне библиотеке у којима је сваки текст опремљен библиографским подацима о оригиналном тексту, у *Анѝолоѝији* таквих података нема. Штавише, и овде се поткрадају грешке на нивоу 0 и 1, које људско око не може да уочи. Примера ради, у наслову песме Лазе Костића *Santa Maria della Salute*, слово *S* није латинично *S*, већ карактер из македонског репертоара карактера

(који се на ћириличној тастатури налази на оној позицији на којој је латинично слово Y). Из угла читаоца, таква грешка нема значаја, премда, ако би читалац наложио рачунару да нађе реч *Santa* (све латиничним словима), све гледајући у њу на екрану, био би збуњен јер би одговор био да ове речи нема у тексту! Овај пример показује и како се дигитализовани текст пропагира на вебу. Гугл ће пронаћи више од 100 појављивања овакве секвенције 0 и 1 у којој је латинично С заправо македонско S, а које воде порекло од копирања истог извора, за разлику од преко 150 милиона појављивања коректне латиничне секвенције.

Дигитализовани текст једног романа, уместо своје папирне верзије, може се читати на екрану или као електронска књига – тада је он намењен кориснику, али може бити предмет даљих обрада, статистичких, стилистичких, лексикографских итд. У том светлу, дигитализовани текстови су основна грађа за различита филолошка и информатичка истраживања. Као један сасвим наиван пример оваквих примена, замислимо да је потребно пронаћи све облике придева (и прилога) *романџичан* у роману *Чедомир Илић* Милутина Ускоковића. Ако бисмо располагали само папирном верзијом романа, решење је да читалац пажљиво ишчита цео роман како би пронашао сва појављивања ове речи. Али ако он располаже дигиталном верзијом (која одговара исправљеном сканираном тексту), онда ће рачунар пронаћи за тили час да се *романџичан* у различитим облицима јавља 4 пута, и то 2 пута у 15, а два пута у 17. глави. Сложенији задаци – на пример, побројати све боје које се помињу у овом роману – био би за читаоца врло заморан задатак, али рачунар из дигитализованог текста, после одговарајуће обраде, даје следећи списак за трен ока: *бео, жуџи, жуџкаси, зелен, зеленкаси, џлав, ружичаси, румен, сив, сивкаси, црвен, црн*.

Напоменимо, на крају, да је у већини европских језика преузет (уз одговарајућу адаптацију) енглески термин *дигитализација*, иако је преферентни енглески термин *digitization* – *дигитизација*, како је било предложено у преводу *Оксфордског речника рачунарства* (НОЛИТ, 1990). Ипак, у неким језицима је овај термин замењен калком. Тако је, на пример, у руском замењен речју *оцифровка*, а у грчком речју *ψηφιοποίηση*, где су кованице конструисане полазећи од превода енглеског *digit* са *цифра*, док је у француском изабран облик *la numérisation*. Ово показује да је могуће конструисати и у српском језику термин који упућује на природу дигиталног, на пример, *цифрован* или *нумеризован*, али то одузима сву мистичну тајанственост какву имају појмови попут дигиталне иконе или дигитални демони.

Душко Витас
Математички факултет, Београд
vitas@matf.bg.ac.rs

БЛА, БЛА, БЛА

(О форми у служби семантике и прагматике)

1. У овом прилогу осветлићемо неке од употреба у свакодневном (раз)говору добро познатог израза *бла, бла, бла*. Да се озбиљније позабавимо овим 'неозбиљним' изразом, мотивисали су нас радови Рите Финкбајнер (2016; 2018), у којима она разматра *бла, бла, бла* у немачком одн. енглеском језику. Ауторка показује да се наведени израз јавља у веома сличним контекстима у оба језика, запажајући да се он, са сродном формом и сличним распоном употреба, јавља и у другим језицима, нпр. у шведском, француском, шпанском, пољском. По томе би се могао сматрати својеврсним *интернационализмом* (Финкбајнер 2018: 72). У наставку ћемо, ослањајући се на анализу Р. Финкбајнер, показати да се датом списку језика може придружити и српски.

2. Попут његових 'парњака' у немачком и енглеском (Финкбајнер 2016; 2018), израз *бла, бла, бла* јавља се и у српском језику у контекстима попут следећих:

(1) А: Шта је било на тесту?

Б: Ма биле неке амебе, бактерије, гљиве неке, **бла бла бла**... глупости. (разг.)¹

(2) Сретнем је ја јуче, кад она мени те Пера урадио ово, те Лаза купио оно, Жика био онде, Мика овде, **бла, бла, бла**. Једва сам се откачила. (разг.)

(3) – Одиграм јуче тикет, и паднем само на Сити за шеснес' хиљада...

– Мхм...

– Не, брате, озбиљно, знаш шта сам погодио, погодим...

– Не занима ме.

– ... да ће Генчлербирлиги да направи прву измену између 45. и 50. минута, погодим Зоб Ахан против Шахин Бушера три плус, погодим...

– **Бла бла бла**...

– ... први корнер...

– **Бла бла бла**, рекао сам! (Букајлија, <https://vukajlija.com/bla-bla-bla>)

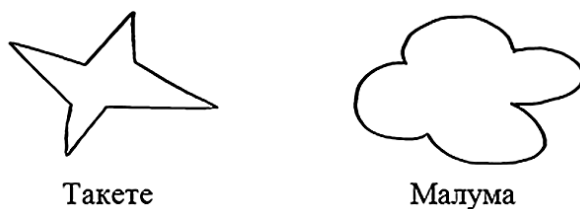
У примеру (1) говорник употребом израза *бла, бла, бла*² сугерише да би се са набрајањем чланова датог низа могло наставити, али да он то не сматра

¹ Ознаком *разг.* обележавамо примере које смо сами прикупили из свакодневне неформалне комуникације.

² Иако овај израз у тексту рада записујемо као *бла, бла, бла* (са зарезима), између сегмената *бла* не мора стајати зарез у писању – што може бити резултат његове различите интонативне сегментације: тако се, рецимо, у пр. (1) сегменти изговарају брзо, без изразитих

потребним. Тако говорник вреднује неизречени садржај (тј. онај 'уместо' ког стоји *бла, бла, бла*) као *ирелевант*ан. У таквим ситуацијама понекад се може јавити још један прагматички ефекат: говорник себе представља као особу која не мари за 'набрајање у детаље', и која је, у том смислу, 'кул'. Како нам показује пример (2), уместо да пренесе садржај туђих речи, говорник може употребити израз *бла, бла, бла* као њихову 'замену', чиме их вреднује као неважне. То је на прагматичком плану готово увек праћено пејоризацијом датог садржаја и особе која је тај садржај (изворно) изрекла. Изразом *бла, бла, бла* у примерима попут (3) говорник директно реплицира саговорнику, омаловавајући оно о чему овај говори и стављајући му до знања да за то није заинтересован. Описаним употребама израза *бла, бла, бла* заједничке су, како видимо, макар следеће две особине: 'заменавање' изворног садржаја и *ирелевантност* (из говорникове перспективе) онога што се 'заменаје' (уп. Финкбајнер 2016; 2018). У редовима што следе детаљније ћемо се осврнути на сваки од поменутих типова и њихове међусобне везе. Кренућемо од *форме* наведеног израза – као главног извора његовог прагматичког потенцијала.

3. Застанемо за тренутак код следећег начелног питања: откуд то да (гласовна) *форма* у језику може задобити значењски потенцијал? Научници су, на пример, уочили тенденцију да (у различитим језицима) говорници одређени гласовни склоп повезују са *обликом* неке фигуре. Тако, акустички 'оштрији' гласови, попут експлозива (нпр. *ћ, к*) или фрикатива (нпр. *ж, з*), обично се повезују са оштријом фигуром (лево на доњој слици), док се неки акустички 'мекши' гласови, попут латерала (нпр. *л, љ*) или полувокала (нпр. *в, ј*), повезују са облијем фигурама (десно на слици). Тај феномен постао је познат под називом *ћакетије-малума*, по речима које су коришћене у експериментима (*ћакетије* за оштрије, а *малума* за облије фигуре), а шира појава да одређена форма задобије 'значење' назива се *фонетски симболизам* или *фоносимболизам* (уп. Кликовац 2008; Боличић 2011).

Слика 1

У вези са фонетским симболизмом на материјалу српског језика посебно бисмо поменули истраживање Д. Кликовац (2004), у коме она разматра 'значење' сугласничке групе *ћм-*, те гласова *р* и *љ*. То истраживање је за нашу садашњу тему занимљиво по томе што указује на то како се *на основу звуковне*

пауза, а у пр. (2) спорије, са значајнијим паузама. Истина, у неким примерима са интернета може бити реч само о неуједначеном записивању. В. и фусноту 5.

(акустичке и/или артикулационе) природе могу на синхронном плану уз неке речи конвенционализовати одређена 'значења' одн. асоцијације – нпр. говорници српског језика уз реч *џмоло*, иако је раније никад нису чули, везивали су (у анкети), између осталих асоцијација, тамну (тмурну) боју (јер се гласовни склоп *џм* обично јавља у таквим речима, уп. *џмасџ*, *џмина*, *џмуран* и сл.).³

3.1. Сада се можемо вратити нашем изразу *бла*, *бла*, *бла* и запитати се: како његова звуковна природа утиче на његов значењски (и то пре свега прагматички) потенцијал? Израз *бла*, *бла*, *бла* јесте ономатопејски узвик којим се имитира звук људског говора и који стоји уместо неког садржаја. Имитирајући само звук ('говорења'), говорник пренебрегава значење. Оваква употреба језика маркирана је с обзиром на то да језик у уобичајеним околностима користимо да пренесемо неко значење. Наиме, ако говорник користи језик само да имитира звук, он тиме крши (Грајсову) максиму начина; али, ако се понаша сараднички, он, заправо, кршењем дате максиме жели да имплицира следеће: „Користим маркирану форму да бих пренео маркирану поруку”.⁴ Та маркирана порука у нашем случају јесте да (пренебрегнути) садржај није релевантан (а самим тим ни достојан експлицирања) у датој комуникативној ситуацији. Компонента ирелевантности у контекстима попут (1) везује се за говорникову перспективу; штавише, како смо већ поменули, говорник тиме може себе представити као неког ко не мари за детаље, па је, у том смислу, 'кул' (уп. Финкбалнер 2018: 80–81). То што израз *бла*, *бла*, *бла* стоји уместо одређеног садржаја који у датом контексту није релевантан, мотивисало је и његову употребу у писаном медијуму: уместо (било каквог) текста стоји низ више пута поновљеног сегмента *бла*⁵ – в. пр. (4).

- (4) Људи, каква правила с наводницима су вашем срцу најдража? Да ли вам је, на пример, ок да у једном роману видите: „**Блабла бла бла**”, рече неко. А онда: „**Бла блабла?**” – упита неко. (Фејсбук)

3.2. Ако говорник изразом *бла*, *бла*, *бла* замењује туђе речи, као у контекстима типа (2), он тиме недвосмислено крши (Грајсову) максиму квалитета

³ Да поменемо још два занимљива приступа фонетском симболизму на материјалу српског језика. Д. Кликовац (2008) анализира је Андрићеву песму *Лили Лалауна*, која не садржи речи у класичном смислу, већ ритмично понављање одређених слогова. Ј. Бојичић (2011) разматрао је пак како различити акценти српског језика ступају у интеракцију са гласовним склоповима при њиховом повезивању са оштрим одн. облим фигурама.

⁴ Реч је о тзв. М-принципу – Левинсоновој (2000: 136) 'надградњи' Грајсове максиме начина, који, угрубо, подразумева да говорник користи маркиране језичке изразе уместо уобичајених онда кад жели да пренесе нарочиту поруку. На пример, ако говорник на питање да ли је задовољан неким послом одговори са *Нисам незадовољан ум. Задовољан сам* – он тиме жели да поручи да није баш (потпуно) задовољан (иако није ни незадовољан) (уп. Левинсон 2000: 142–145).

⁵ Како видимо, у овим контекстима поновљени сегменти могу бити и спојено записани – можда стога што је њихова једина функција да попуне празан простор.

– будући да не преноси (ни приближно) оно што је изворно заиста речено. Али не само то: тиме што користи баш ономотопејски узвик *бла, бла, бла* (који имитира звук људског говорења, а пренебрегава значење), говорник исказ боји пејоративним тоновима одн. имплицира да су речи изворног говорника глупе, напорне, досадне и сл. (в. Финкбалнер 2018: 81). Ова пејоративност наглашава се и *понављањем* сегмента *бла*, који, видели смо, упућује на безначањски звуковни сегмент, те тако његово понављање још више појачава ефекат испразних речи; посредни је својеврсни иконики принцип у језику: више форме имплицира више значења⁶, у нашем случају – више *безначања*! (Финкбалнер 2016: 310). Треба запазити и то да израз *бла, бла, бла*, према гласовном склопу, стоји у вези са глаголима који означавају пејоративан начин говорења (*idem*: 312), у српском нпр. са глаголом *блебешају*.⁷

Колико је форма значајна за експресивну употребу (и то пре свега пејоративну), увидећемо и ако упоредимо (мета)језичку функцију израза *бла, бла, бла* са неким другим изразима који имају сродну функцију у језику. Наиме, овај се израз понаша донекле слично као изрази *шај* и *шај*, *шако* и *шако*, *шу* и *шу* (одн. њихови еквиваленти у другим језицима – в. Финкбалнер 2018: 314; Сака 2017). За такву употребу заменичких речи у србистици се користи термин *деиктичка цијтајиност*, која подразумева употребу редупликованих показних заменица да се маркира присуство туђих речи у говорниковом тексту онда кад се оне не наводе експлицитно.⁸ Најчешће се изостављају имена и називи који су према говорниковом мишљењу небитни за његов исказ, као у следећем примеру (уп. Марић 2018: 654–655):

(5) Ни о чему се другом и не говори и не мисли до о том Хорију. Пронесе се глас да је приспео и одсео у **том и том** хотелу, и маса радознала света [...] јурне хотелу [...]. (Р. Домановић)

Шта је заједничко за израз *бла, бла, бла* и изразе попут *шај* и *шај*? На (мета)језичком плану, то је *евоцирање њуђих речи*, неких елемената примарне говорне ситуације о којој сада говорник извештава. У оба случаја говорник

⁶ Тај принцип видимо и кроз понављања другде у језику, нпр. *Трчао је дуго, дуго* (= *веома дуго*), о којима је на материјалу српског језика детаљно писао Љ. Поповић (1968/9а; 1968/9б). Према Лејкофу и Џонсону (1980: 127), таква понављања сведоче о метафори више форме је више значења као природном принципу посведоченом у различитим језицима света (детаљније о типовима и функцијама понављања в. нпр. у Финкбалнер, Фрејвалд 2018).

⁷ Глагол *блебешају* се у РСАНУ, у примарном значењу, дефинише овако: „1. *говориши којеција, многу говориши, брљаши*. – Забрањено беше женским састајати се ... по сокацима, и то под велику каштигу за сваку која би се удаљила изван куће на бунар, да блебеће (Матица 1866, 383)”. Деривациони низ који садржи ономотопејски сегмент *бл-* веома је дуг, нпр. *блебеш*, *блебешање*, *блебешало*, *блебешуца*, и сл.

⁸ Колико је нама познато, у србистици је о овој појави први писао П. Пипер (1987), користећи термин *цијтајинска референцијалност* (в. и Пипер 2014).

у актуалној говорној ситуацији садржај не преноси (ни приближно) дословно, што на прагматичком плану имплицира *ирелевантност* садржаја који се пренебрегава (разуме се, из говорникове перспективе).⁹ На плану форме, у оба случаја долази до редупликације. Међутим, ту ступамо на праг њиховог даљег прагматичког потенцијала. Док се у изразу попут *џај* и *џај* понављају заменичке речи, које у језику и иначе имају упућивачку улогу, израз *бла, бла, бла*, видели смо, састоји се из поновљеног ономатопејског узвика. Вероватно се зато у *џом* и *џом* случају прагматика 'зауставља' код имплицирања *ирелевантности*, док у случају *бла, бла, бла* она 'наставља' ка пејоризацији.¹⁰

Да се пејоризација овде јавља као импликатура (а не као конвенционализовано значење), доказују случајеви у којима *бла, бла, бла* стоји уместо туђих речи а притом нема пејоративну функцију (уп. Финкбалнер 2016: 323). Тако, у примеру (6) уместо пејоративности наилазимо на говорникову 'скромност' као импликатуру: туђе речи које представљају похвалу самом говорнику говорник не преноси, већ уместо њих употребљава *бла, бла, бла*, сугеришући да је садржај похвале 'ирелевантан', чиме себе представља као скромну особу.

(6) Ма, нахвалио ме, као и учим, и бавим се спортом, и радим **бла, бла, бла**...
Баш ме изненадио! (разг.)

3.3. Употреба израза *бла, бла, бла* у контекстима попут оних у пр. (3) такође се односи на туђе речи и носи пејоративну компоненту. Међутим, она је у великој мери специфична. За разлику од употребе описане у т. 3.2, овде говорник директно – лицем у лице – одговара саговорнику изразом *бла, бла, бла*, при чему овај израз представља својеврсну недословну *ехо-реплику* на изговорене саговорникове речи. Та ехо-компонента додатно помаже ономатопејској природи овог израза у истицању пејоративности; познато је, наиме, да се ехо-реплике и иначе често јављају у пејоративним контекстима (исп. Финкбалнер 2016: 310, 316).¹¹ У вези с тим је и његова 'синтаксичка' самосталност: израз *бла, бла, бла* стоји 'сам', а не окружен богатим језичким

⁹ По природи ствари, тај је садржај говорнику (и његовим саговорницима) у примарној говорној ситуацији познат одн. одређен. Говорнику у секундарној ситуацији (= актуалном говорнику) који употребљава израз типа *џај* и *џај* може – али не мора – бити познат референт на који се упућује (уп. Пипер 1987), док је актуалном говорнику при употреби израза *бла, бла, бла* садржај који избегава да саопшти по правилу познат – сем ако употреба овог израза не имплицира управо то да је актуални говорник заборавио тачне речи изворног говорника (јер му нису биле важне).

¹⁰ Могло би се додати још и то да израз *бла, бла, бла* увек 'заменеује' читаве исказе (тј. пропозиције), док заменички изрази имају потенцијал да исказу и референте (*Дошао је џај и џај*), и прилошке односе (*Урадио је џо џако и џако*), и пропозиције (нпр. *Рекао је џо и џо*) – речју, све оно на шта заменичке речи (заменице и заменички прилози) и иначе могу упутити.

¹¹ За такву функцију ехо-реплика у српском језику исп. нпр. Марић 2018: 660–661.

материјалом из кога црпи значење. Штавише, синтаксичку самосталност прати и семантичко-прагматичка самосвојност: за разлику од пејоративности у случају описаном у т. 3.2, сада се пејоративна компонента не јавља као импликатура, него је *конвенционализована*. То се лако доказује чињеницом да није могуће пронаћи ехо-контекст у коме *бла, бла, бла* не би било пејоративно; такође, исказана пејоративност не би се могла ни поништити (нпр. говорник након изреченог *Бла, бла, бла!* не би могао наставити исказ тако што би нагласио да није мислио ништа 'лоше') (уп. Финкбалнер 2016: 319–323). Могли бисмо додати да је та конвенционализација у вези с тим што израз (који, заправо, постаје *исказ*) *Бла, бла, бла!* у тим контекстима има функцију (експресивног и директивног) говорног чина – уп. последњу реплику у пр. (3) *Бла, бла, бла, рекао сам!* са типичнијим директивима попут *Пресџани, рекао сам!*. О конвенционализацији израза *бла, бла, бла* у ехо-контекстима сведоче и примери попут (7), где се уместо израза *бла, бла, бла* употребљава покрет руком који (метонимијски) стоји за њега:

- (7) Отишао је потом Балотели да извади лопту из гола, а пролазећи поред голмана немачког тима направио је покрет руком у фазону „**бла, бла, бла** ... само причај.” (Гугл, <https://mondo.rs/Sport/Fudbal/a262794/Baloteli-Vajdenferu-Bla-bla-bla.html>)

Као нама веома занимљиву, издвојићемо употребу израза *бла, бла, бла* у стрипу, која се донекле надовезује на употребу описану у овој тачки. Погледајмо, најпре, *Слику 2*.¹² Комуникативна ситуација представљена је из Гарфилдовог угла: он реплику свога саговорника концептуализује као бесадржајни звук одн. 'празно говорење' – што је назначено управо употребом израза *бла, бла, бла*. Како видимо, Гарфилд није заинтересован за оно што саговорник има да каже, па стога 'план значења' игнорише, а региструје само 'план звучања'. Овде је *бла, бла, бла*, у садејству са изразом лица, употребљено као убедљива техника да се читаоцима одслика Гарфилдов (негативан) став према ономе што саговорник изриче.

Слика 2

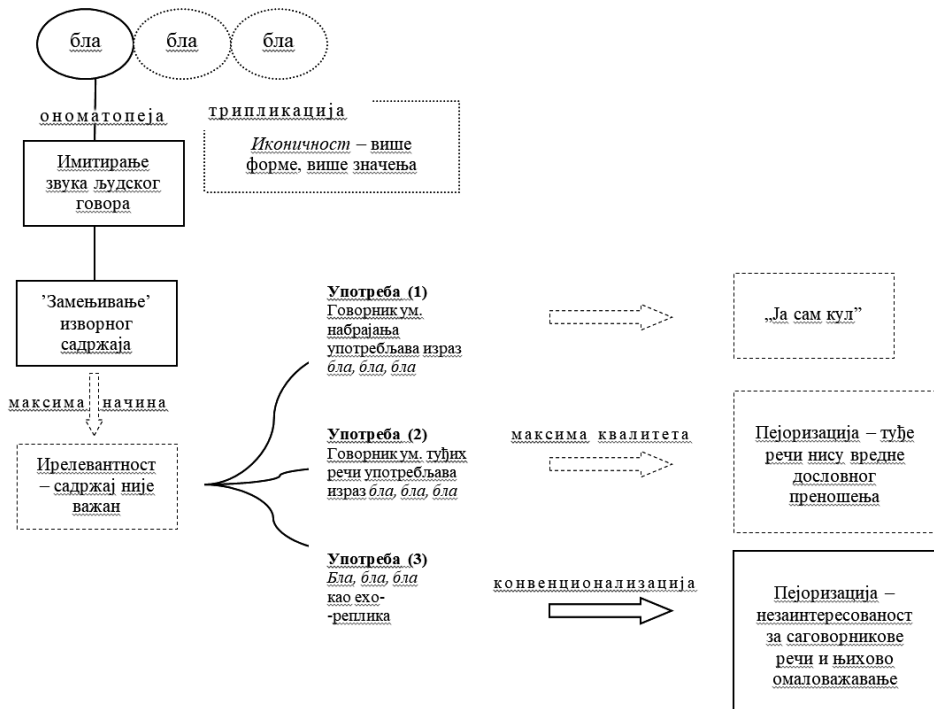
¹² Слика 2 је за српски језик прилагођена према garfield.dale.ro.

3.4. Видели смо да је *йонављање* сегмента *бла* веома битно за његов семантичко-прагматички статус. Наиме, као и у немачком и енглеском језику, овај сегмент веома ретко можемо чути без понављања (само *бла*). Нешто чешће можемо га чути поновљен два пута. Занимљиво је да се тада, попут његових 'сродника' у другим језицима (уп. Финкбајнер 2016: 309), неретко комбинује са другим ономатопејским сегментима, у српском нпр. *бла*, *бла*, *йрућ* / *бла*, *бла*, *йрућ*, *йрућ* и сл. Његова типична форма, ипак, јесте *йтри-йликација*, као што се види и из наших примера. Зашто баш понављање три пута? Р. Финкбајнер (2018: 87) у објашњењу полази од чињенице да се и многи други (једносложни) сегменти типично понављају три пута – за српски нпр. *ха*, *ха*, *ха!*, *да*, *да*, *да!*, *ц*, *ц*, *ц!* и сл. Како запажа ова ауторка, сем симболике броја *йтри*, троструко понављање може се довести у везу са следећим реторичким ефектима: два пута поновљен сегмент остаје само два пута поновљен сегмент, док онај поновљен три пута твори *лисџу* (*сџисак*), *џаблон*, *сисџем*. Понављање сегмента *бла* више од три пута било би нееконично – што не значи да се никад не дешава (и да, можда, баш зато задобија још експресивнију ноту; уп. нпр. Слику 2).¹³

4. Главне употребе израза *бла*, *бла*, *бла* можемо сумирати Сликом 3, која, нагласимо, има за циљ само то да што илустративније представи његов значењски потенцијал.¹⁴ У најкраћем, ономатопејском речи *бла* (поновљеном типично три пута) опонаша се само звук људског говора одн. занемарује се садржај, што имплицира да тај садржај није релевантан у датој комуникативној ситуацији. Из ове особине произилазе, између осталих, следеће три употребе овог израза. Њиме говорник замењује 'садржај' неког низа при набрајању, често шаљући поруку „Ја сам кул – јер не марим за детаље”. Израз *бла*, *бла*, *бла* говорник употребљава и уместо туђих речи, обично уз пејоративну компоненту као импликатуру. Најзад, овим изразом може се директно одговорити саговорнику својеврсном ехо-репликом, која је нужно пејоративног карактера.

¹³ Није, стога, чудно ни што се као интерпункцијски знак конвенционализовала *йпро-йачка*, иако се понекад, из експресивних разлога, у неформалним текстовима јави и низ дужи од три тачке.

¹⁴ Слика је делимично заснована на Финкбајнер 2018: 86.

Слика 3

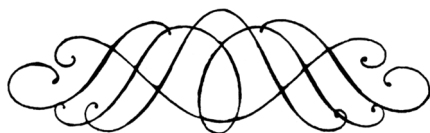
Литература:

- Боличић 2011: Lazar Bojičić, „Uticaj prozodijskog sistema srpskog jezika na fenomen takete-maluma”, *Petničke sveske*, 68, 509–517.
- КЛИКОВАЦ 2004: Duška Klikovac, „Vri, štrklja, klječka: o fonetskom simbolizmu u srpskohrvatskom jeziku”, [u knjizi:] *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd: Biblioteka XX vek, 257–274.
- КЛИКОВАЦ 2008: Duška Klikovac, „Andrićeva Lili Lalauna: jezička igra ili nešto više?”, [u knjizi:] *Jezik i moć*, Beograd: Biblioteka XX vek, 321–328.
- ЛЕВИНСОН 2000: S. C. Levinson, *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*, Cambridge: MIT Press.
- ЛЕЈКОФ, ЏОНСОН 1980: George Lakoff, Mark Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago: Chicago University Press.
- МАРИЋ 2018: Биљана Марић, „Управни и неуправни говор и друга средства изражавања туђег говора”, [у књизи:] П. Пипер (ред.), *Синџака сложене реченице у савременом српском језику*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, 635–662.
- ПИПЕР 1987: Предраг Пипер, „Референцијалност и исказ у исказу”, *Анали Филолошког факултета*, 18, 263–272.

- ПИПЕР 2014: Предраг Пипер, „О унутрашњој одређеној референцијалности у словенским језицима”, *Јужнословенски филолоџ*, LXX, 35–50.
- ПОПОВИЋ 1968/9а: Љубомир Поповић, „Понављање речи ради стилског појачавања значења”, *Наш језик*, 17/3, 125–142.
- ПОПОВИЋ 1968/9б: Љубомир Поповић, „Понављање речи ради стилског појачања значења (Свршетак)”, *Наш језик*, 17/4, 231–246.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: САНУ, 1959–.
- САКА 2017: Paul Saka, „Blah, blah, blah: Quasi-quotation and Unquotation”, [in:] P. Saka & M. Johnson (Eds.), *The Semantics and Pragmatics of Quotation*, Cham: Springer, 35–63.
- ФИНКБАЈНЕР 2016: Rita Finkbeiner, „Bla, bla, bla in German. A pejorative construction?”, [in:] R. Finkbeiner, J. Meibauer, & H. Wiese (Eds.), *Pejoration*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 297–328.
- ФИНКБАЈНЕР 2018: Rita Finkbeiner, „Bla(h), bla(h), bla(h). Usage and meaning of a repetitive all-rounder”, [in:] A. Urdze (Ed.), *Non-prototypical Reduplication*, Boston – Berlin: Walter de Gruyter, 71–89.
- ФИНКБАЈНЕР, ФРЕЈВАЛД 2018: Rita Finkbeiner, Ulrike Freywald (Eds.), *Exact Repetition in Grammar and Discourse*, Boston – Berlin: Mouton de Gruyter.

Александра Јовановић
Институт за српски језик САНУ, Београд
aleksandra.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

Стефан Милосављевић
Докторанд Филолошког факултета Универзитета у Београду
milosavka93@hotmail.com

ШТА СУ СТАЛНЕ ГРУДИ?

Ево тајна бесмртника: даде Србу сталне груди,
од витештва одвикнута, у њим' лафска срца буди!
(Горски вијенац, Посвета праху оца Србије, 17–18)

Наведени Његошеви стихови посвећени су „хероју тополскоме, Карађорђу бесмртноме”, који је, по песниковим речима, дао Србима „сталне груди” и пробудио њихова успавана „лафска срца”. Тиме је окренуо ток историје, како је написао владика Николај тумачећи ове Његошеве стихове. Учинио је да сунце, потамнело после Косова, поново обасја Србе (Велимировић 1994: 195).

Приређивачи *Горског вијенца* били су сагласни у тумачењу ових стихова, али није увек било уједначеног мишљења о томе шта значи придев *сѣалан* у синтагми *сѣалне груди*. Једни су у њему видели домаћу лексему *сѣалан* и значење „постојан, чврст”, а други русизам *стальной* (пореклом од немачке речи *Stahl*) и значење „челичан, чврст као челик”.

Николај Велимировић је још 1911. године у свом делу *Религија Његошева*, у поглављу *Молићва и вишецићво*, уз овај Његошев стих ставио напомену: „Не сталне у смислу постојане груди, него сталне – челичне груди” и тиме изнео мишљење да је у питању русизам (Велимировић 1994: 195). Наш познати преводилац на немачки језик Катарина Јовановић на исти начин је тумачила порекло и значење овог придева и наведени стих превела са: „*er stahlt die Brust der Serben*” (1939).

Никола Банашевић у свом критичком издању *Горског вијенца* наводи податак да је Катарина Јовановић реч сматрала русизмом и сам објашњава стих са „дао је Србину челичне груди” (Банашевић 1973: 144–145).

Видо Латковић синтагму *сѣалне груди* тумачи као „постојане, чврсте груди”. Он износи чињеницу да је Његош ову метафору употребљавао у истом значењу и у *Свободијади*, само користећи одомаћени турцизам *челик* (Латковић 1980: 232–233):

Треба турска бешчовјечност
да у челик наша срца,
наше *ѣрси* преокрене

(Свободијада, 199–201).

Михаило Стевановић у двама својим студијама о Његошевој лексици третира ову лексему као „домаћи придев *сѣални*”, али не искључује могућност да би то могао бити „скривени русизам, каквих у Његошеву језику

срећемо у већем броју случајева” (СТЕВАНОВИЋ 1976: 25; 1990: 18). У *Рјечнику уз цјелокућна дјела П. П. Његоша* Стевановић и Бошковић тумаче придев *стїални* као русизам *стальной*, са значењем „челичан” (СТЕВАНОВИЋ, БОШКОВИЋ 1954). У двотомном *Речнику Његошевог језика*, који је урадио са својим сарадницима М. Вујанић, М. Одавићем и М. Тешићем, Стевановић не даје етимологију, али доноси значење „челичан; фиг. чврст као челик” (СТЕВАНОВИЋ 1983).

Најзад, и професор Александар Младеновић у свом критичком издању *Горског вијенца* доноси значење „челичан”. Тумачећи стих о коме је реч, каже: „тајна бесмртника је у томе што је Србину дао јаке, чврсте, *челичне* груди, што му је улио веру у себе самог, што је у тим грудима пробудио лавовско, јуначко срце” (МЛАДЕНОВИЋ 2005: 12).

Дакле, из наведеног се може видети да су најкомпетентнији, најбољи познаваоци Његошевог дела придев *стїалан* у наведеном стиху из *Горског вијенца* тумачили као русизам у значењу „челичан, одн. чврст као челик”.

Л и т е р а т у р а :

- БАНАШЕВИЋ 1973: П. П. Његош, *Горски вијенац*, критичко издање с коментаром, приредио Никола Банашевић, Београд: Српска књижевна задруга.
- БОШКОВИЋ 1954: Михаило Стевановић, Радосав Бошковић, *Рјечник уз цјелокућна дјела П. П. Његоша*, Београд: Просвета.
- ВЕЛИМИРОВИЋ 1994: Еп. Николај Велимировић, *Религија Његошева*, Подгорица: Октоих, Унирекс, Пећ: Народна библиотека „Његош”.
- ЛАТКОВИЋ 1980: Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*, Београд: Просвета, Цетиње: Обод.
- МЛАДЕНОВИЋ 1998: Петар II Петровић Његош, *Дјела*, критичко издање II, *Горски вијенац* (приредио Александар Младеновић), Подгорица: ЦАНУ.
- ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ 1998: *Горски вијенац – са сликама Пера Почека* (приредио Светозар Стијовић), Београд: Графокомерц.
- СТЕВАНОВИЋ 1983: Михаило Стевановић и др., *Речник језика Пејтра II Пејтровића Његоша*, Београд: САНУ, ЦАНУ, Вук Караџић, Народна књига, Обод, Просвета, Српска књижевна задруга, књ. I (А–О), књ. II (П–Ш).
- СТЕВАНОВИЋ 1976: Михаило Стевановић, *Језичка тумачења у коментарима Његошевог „Горског вијенца”*, Београд: Српска академија наука и уметности, 144.
- СТЕВАНОВИЋ 1990: *О језику „Горског вијенца”*, Београд: Српска академија наука и уметности, 254.

Рада Стијовић

Институт за српски језик САНУ, Београд

rada.stijovic@isj.sanu.ac.rs

ПРАТИМО НОВОСТИ

Јована Димитријевић

ТО ЈЕ ЗАИСТА КРИНЦ

(О новом англицизму у српском језику)

Да су англицизми заступљени у српском језику није непознаница, као ни то да нови појмови траже нове речи. Међу српским лингвистима преовладава став да је употреба англицизама неоправдана уколико постоји домаћа или одомаћена реч или израз за дати страни садржај (нпр. *касџинџ* или *casting* према одомаћеној речи *аудиција*), али и да је англицизам оправдан уколико уноси ново значење у систем језика-примаоца и тиме попуњава нову лексичку, односно појмовну празнину (Прџић 2005: 120).

Галински пише да је неологизму из енглеског језика потребно од два дана до двадесет и осам година да се прилагоди другом језику (Галински 1991: 195). Данас је засигурно потребно краће време, захваљујући интернету, а пре свега друштвеним мрежама. Тако смо из домена комуникације на Фејсбуку преузели речи као што су *џеровање*, *џосџовање*, *сџиновање* и *лајковање*, а из домена комуникације преко Инстаграма *фоловање* и *фоловерсе*, док са канала Јутјуб долази нова реч – *кринци*.

Уместо синтагме која је до скоро била честа у употреби – *џтрансфер блама*, а односи се на ситуације када је ономе који посматра одређени догађај непријатнији од оног који у њему учествује, добили смо још експресивнију лексему *кринци*, веома распрострањену у говору младих. Тзв. *кринци ситуација* може се догодити на различите начине: када неко покушава неке наметљиво да се допадне, најчешће на силу, да га насмеје или одушеви, а да том приликом и тим гестовима постиже сасвим супротно, или просто када радња коју врши буди у некоме негативна осећања, згражавање и осећај срама и стида.

На сајту *Lexico* за лексему *кринци* можемо прочитати: „verb cringes, cringing, cringed“, где је примарно значење „bend one’s head and body in fear or

apprehension or in a servile manner“, док је секундарно значење „experience an inward shiver of embarrassment or disgust“.

Дакле, облик речи *кринџ* дословно је преузет из енглеског језика (*cringe*), те означава ситуацију када се неко додворава, или се претерано клања, односно ситуацију када неко устукне због друге особе, тачније, када доживљава осећај непријатности и срамоте, чак и гађења. Одговарајући еквиваленти на српском језику биле би лексеме *срамотића*, *брука*, *сџид*, *срам* или жаргонизам *бламажа*.

Најчешће се реч *кринџ* јавља у коментарима на друштвеној мрежи Јутјуб („Мало ми је кринџ док ово гледам“; „Ово је кринџ века“). Од ове именице направљен је и глагол *кринџовајџи*. Неретко ћемо чути да је неко *кринџовао* док је нешто гледао. На Јутјубу постоји серија снимака под називом „Изазов: пробај да *не кринџујеш* приликом гледања“. Поред снимака са Јутјуба, овај глагол је приметан и у текстовима о филмској индустрији.

Можемо претпоставити да се англицизам брже усваја ако је то једноставна, кратка и звучна реч. Други разлог може бити и што он чини изражавање ефикаснијим и експресивнијим. У случају речи *кринџ* можемо приметити сједињена оба услова – реч је кратка и веома звучна захваљујући гласу *џ*, док, с друге стране, захвата дијапазон најразличитијих, превасходно негативних осећања. Трећи нејезички фактор јесте тај да употреба англицизама у 21. веку иницира нешто модерно и савремено.

На хрватским интернет порталима већ се повела дискусија како ову реч превести и прилагодити хрватском стандарду, а као одговарајући облици јављају се *сусрамље*, *сусрамица* и *неугодњак*.

С обзиром на то да реч *кринџ* има одговарајуће еквиваленте у српском језику, које смо већ навели, претпостављамо да се ова реч неће дуго задржати ни у вокабулару млађих говорника српског језика, пре свега због тога што припада сфери жаргонизама који су често подложни брзој трансформацији и нестанку, тим пре што је преузета из сфере друштвених мрежа и означава тренутну занимљивост везану за Јутјуб.

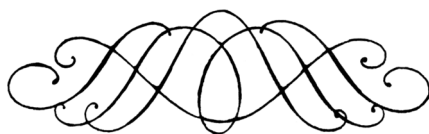
Л и т е р а т у р а :

- ВАСИЋ и др. 2011: Vera Vasić, Tvrtko Prčić, Gordana Nejgebauer, *Du you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*, drugo izdanje, Novi Sad: Zmaj.
- ГАЛИНСКИ 1991: Hans Galinsky, „Americanisms, Britishisms, Canadianisms, New Zealandisms, and Anglicisms in contemporary German“, In: *Languages in Contact and Contrast*, Mouton, 195–220.
- ДРАГИЋЕВИЋ 2015: Рајна Драгићевић, „Прилог лексичком нормирању (на примеру неологизма селфи)“, *Језик данас* XI, 3–4, 1–4.

Прѣиѣ 2004: Tvrtko Prćić, „O anglicizmuma iz četiri različita ali međupovezana ugla“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XLVII/1–2, 113–129.
Прѣиѣ 2005: Tvrtko Prćić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
<https://www.lexico.com/en/explore>, 1. 10. 2019.

Јована Димитријевић

Докторанд Филолошког факултета Универзитета у Београду
dimitrijevic.office@gmail.com

ПОВОДОМ

Александар Милановић

МИЛАН РЕШЕТАР, ВЕЛИКАН СРПСКЕ ФИЛОЛОГИЈЕ, И НАШ ДУГ

Задатак сваке националне културе је да посебно негује културу сећања. Да би се наших заслужних великана сећала и будућа поколења и учила из њиховог живота и деловања, неопходно је да томе процесу допринесе и наша генерација. Дубровчанин Милан Решетар (1. II 1860 – 14. I 1942) један је од највећих српских и југословенских филолога XIX и XX века, и то је чињеница која је неретко понављана у научној и научнопублицистичкој литератури. Школован код чувених филолога свога времена у Бечу и Грацу, између осталих и Франца Миклошича, на позив великог хрватског слависте Ватрослава Јагића године 1904. постаје професор славистике на Бечком универзитету. Ту ће предавати до 1919, а потом на Филозофском факултету у Загребу до 1928. године. После пензионисања преселио се у Фиренцу, а сахрањен је у Дубровнику. Објавио је чак 267 публикација за 60 година научног стваралаштва.

Током своје научне каријере доживео је бројна признања врхунских институција: био је члан Руске академије наука, Чешког ученог друштва, Академије наука у Прагу, Ученог друштва Шевченко у Лавову, Словенског института у Лондону, Југославенске академије знаности и умјетности и Српске краљевске академије, тј. Српске академије наука и уметности.

У опису свога научног погледа на матерњи језик, књижевност и културу себе је одредио као „окорјелог Вуковца“. Тиме је оцртао филолошки и културолошки контекст свога научног формирања и научног деловања. Формиран као свестрани филолог, акценат у истраживањима стављао је на синхронијска и дијахронијска истраживања нашег језика и његових дијалеката те на историју дубровачке књижевности и културе. Полазећи од сопствених теренских истраживања, написао је велики број студија из области фонетике,

акцентологије и дијалектологије, а изузетну вредност имају и његове расправе из историје књижевног и народног језика. Примењујући строгу научну апаратуру, акрибично је приређивао и издавао текстове старих дубровачких писаца, а висок углед у науци заслужила су и темељно приређена Његошева дела, нарочито *Горски вијенац*. На основу коментара у њима за служио је данашњу оцену: „Био је један од најистакнутијих његошолога“ (ЕСН 2008: 950).

Његова главна научна преокупација била је језик, књижевност и култура родног Дубровника, а велики допринос науци дао је разјашњењем односа између штокавице и чакавице у старој дубровачкој књижевности. Од времена Решетарових капиталних дела *Најстарији дубровачки говор* (1951) и *Најстарија дубровачка проза* (1952), постхумно објављених монографија у издању Српске академије наука, па све до данас неспорно је да је говор Дубровника био и остао штокавски источнохерцеговачки, што најбоље доказује језик прозе и некњижевних докумената, а да су чакавизми у поезији вршили стилску функцију уздицања стила, тј. били поетизми који су позајмљени од чакавских писаца.

Иако се у дијалектологији није у свему слагао са Александром Белићем, тада водећим лингвистичким и дијалектолошким ауторитетом, Решетарови радови из ове области и данас се неретко цитирају, а његова монографија *Der štokavische Dialekt*, објављена у Бечу (1907) „još uvek ima naučni značaj, naročito za istorijsku dijalektologiju“ (CXJ 1972: 401).

Као Србин католик из Дубровника, своју научну и културну активност усмерио је дакле на истраживање језичких и књижевних веза између Срба и Хрвата, али и ка проблему језичког разграничавања српских и хрватских народних говора. Директно од Миклошича прихватио је идеје које су у славистици постојале и раније, у време Добровског, Копитара и Вука, о томе да границу између српских и хрватских говора чини међа између штокавице и чакавице, али је Јагићев ауторитет утицао на промене у Решетаровим ставовима и о језику и о народима. Почео је писати о заједничком језику и, по сопственим речима, „прешао онима што не раздвајају један народ због његова два имена“.

У време јачања идеје југословенства, почетком XX века, Решетар узима учешћа и у расправама о језичкој политици и језичком планирању, те даје одговор на питања постављена у познатој Скерлићевој анкети, којом је гласовити књижевни критичар у престижном *Српском књижевном гласнику* покренуо дискусију око потенцијалног укидања двојства у изговору и у писму будућег заједничког стандардног језика. Иако је објављивао и у Београду и у Загребу (и истовремено био члан обеју академија) те писао и ћирилицом и латиницом, Решетар је у одговору Скерлићу из Беча имао сасвим

експлицитан став о избору изговора и писма који би стандарднојезички повезали Србе и Хрвате. У одговору он прво процењује да ће српски ратни успеси условити победу екавице јер „послије Куманова и Брегалнице мислим и ја да ће екавски изговор надјачати јекавски, док сам прије мислио да ће јекавски бити јачи“. Након изјашњавања о статусу изговора и предлога да се у њих још не дира јер „с те стране нема нам никакве штете“, Решетар одмах прелази на проблем конкурентских писама и саветује Скерлића:

„Напротив велику нам штету доноси разлика у писму, па ту треба да се помогне и то питање треба да се ријеши, ако желимо да будемо једно на књижевном пољу. Зато ми је баш особито мило што и Ви, господине колего, мислите да ће се то тако ријешити да ће за неко вријеме латиница постати нашем опћом књижевном азбуком. Ето, у том правцу заведите анкету и тјерајте пропаганду, да видимо да и ви на истоку имате добру намјеру да долазите у сусрет нама на западу, а особито прије свега настојте да гдје се већ сада употребљава у Србији латиница, да то не буде на начин да се јасно види како је код вас јачи обзир на туђе народе него ли на своју браћу римскога закона“.

На срећу по српску културу, Скерлићева и Решетарова идеја о укидању ћирилице, изнета у племенитом настојању да се јужнословенски народи културно и политички повежу, није била прихваћена у нашем народу и после Великог рата нико јој се више није враћао. Идеји о језичком, књижевном и културном јединству Срба и Хрвата, двоименог народа, Решетар је остао веран без обзира на актуелне политичке догађаје, а потом и на ужасна збивања уочи и током светских ратова. Како је идеја српско-хрватског јединства непрекидно покретала и бројна питања културне традиције, важно питање и у XX веку остало је оно у вези са дубровачком књижевношћу и језиком на којој је стварана. У академској беседи приликом избора у редовног члана Српске краљевске академије истакао је како „никако нећу рећи да се у Дубровнику није говорило хрватски него српски, али кому су Срби и Хрвати два народа, тај ће морати признати да је Дубровник по језику био увијек српски“.

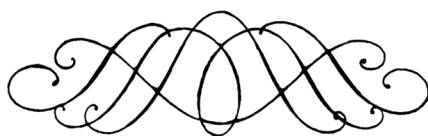
Како су већ приметили Јасмина Грковић-Мејџор и Виктор Савић, уредници *Српског молићвеника : Сјоменице Милану Решетару 1512–1942–2012* (СМ 2016), „Милан Решетар оставио је за собом неизбрисив траг у историји српске, хрватске и уопште словенске филологије.“ Иако је објављивањем репрезентативне споменице под окриљем Српске академије наука и уметности савремена српска култура један део дуга Решетару часно одужила 2016. године, други тек треба вратити. Наиме, остали заслужни српски филолози из наведене епохе, попут Стојана Новаковића, Александра Белића, Јована Скерлића, Богдана и Павла Поповића, већ су у новије време добили репрезентативна издања своји изабраних или сабраних дела. Како је до

многих капиталних монографија и студија Милана Решетара све теже доћи (што је само технички, али веома битан проблем), а како и сабрана или изабрана дела представљају и својеврстан облик националног вредновања опуса великих научника, задатку приређивања и објављивања Решетарових дела ваљало би приступити што пре. Нека и овај текст буде схваћен не само као подсећање на великана српске филологије него као и скромни допринос јачању идеје о штампању изабраних или сабраних дела Милана Решетара.

Л и т е р а т у р а :

- EJ 1968: *Enciklopedija Jugoslavije*, 7, R–Srbija, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- ЕСН 2008: *Енциклопедија српског народа*, Београд: Завод за уџбенике.
- СМ 2016: *Српски молићвеник : Споменица Милану Решетару 1512–1942–2012* (ур. Јасмина Грковић-Мејџор и Виктор Савић), Београд: Српска академија наука и уметности.
- СХЈ 1972: *Srpskohrvatski jezik*, Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja, Tom 1, Beograd: Interpres.

Александар Милановић
Филолошки факултет, Београд
aleksandar.jus@gmail.com

МАЛИ САВЕТИ

Како се именују сѣановници афричких земаља Мали, Малави, Бурунди и Цибуѣи?

Даћемо прво општу напомену да се изведеница којом се именује становник неког насељеног места (етник) најчешће гради уз помоћ три данас продуктивна суфикса: *-(j)анин* (додаје се на основу која се завршава на сугласник), *-ац* (додаје се на основу која се завршава на сонант) и *-анац* (најновији, али врло продуктиван, нарочито за новија образовања од имена земаља, поготово оних на *-ија*) .

За становника Малија усталио се облик *Малијац*, а за становницу *Малијка* (датив ове именице гласи *Малијки*). Овако стоји и у Правопису Матице српске. Теоретски би ови облици могли гласити и *Малијанац*, *Малијанка*, али нема разлога уводити двојство, као ни супротставити се тим облицима, ако би кренули да се шире. У складу с наведеним правилима, етници од остале три земље гласе: *Малавијац*, *Малавијка*; *Бурундијац*, *Бурундијка* и *Цибуѣијац*, *Цибуѣијка*. Међутим, етници од земаља Бурунди и Цибути могу да се граде и уз помоћ суфикса *-јанин* (по моделу Хаити – *Хаићанин*, Тахити – *Тахићанин*) и онда они гласе: *Бурунђанин*, *Бурунђанка*, *Цибућанин*, *Цибућанка*.

Р. С.

Када нешѣо несѣане, изгуби се, каже ли се да је ишчезло или да је ишчезнуло?

Правилна су оба облика. Глагол *ишчезнуѣи* припада трећој глаголској врсти – њихова презентска основа завршава се на *-не*, а инфинитивна на *-ну* и његова промена гласи: *ишчезнем*, *ишчезнеш*; *ишчезниѣе*; *ишчезнуо*, *ишчезнула*; *ишчезнувши* итд. Овај глагол, међутим, неке облике (аорист, радни придев и прилог прошли) може да гради и од окрњене основе, без крајњег *-ну*, дакле, по првој врсти: *ишчезе*, *ишчезао*, *ишчезав(иши)*. Тако за оно што је нестало, што се изгубило можемо да кажемо и да је *ишчезло* и да је *ишчезнуло*. Потврђују то и наши писци који пишу лепим књижевним

језиком: „Једва откинувши очи од мјеста гдје су *ишчезли* сељаци, Гојко се окрену према шуми“ (Б. Ћопић). „Но још у мени *ишчезнуо* није / следбеник младог Вертера што сања“ (М. Ракић). „Осмејак као да *ишчезе* с лица“ (Ј. Веселиновић). „Пењао се уз један запуштен сокак ... зарастао у купину ... одједном се сагну и сав *ишчезну* у густој купини“ (Б. Ћопић).

Р. С.

Да ли је именица раскош мушког или женског рода и како гласи инструментал ове именице?

Именица *раскош* може бити и женског (што се чешће среће, зато се прво и наводи у речницима) и мушког рода. Инструментал именице женског рода је (*са*) *раскоши* и *раскошју*. Инструментал именице мушког рода гласи *раскошем* (није правилно: *раскошом*).

Р. С.

Често се чује да неко каже: Чекао сам ће као озебло сунце. Да ли је ће исправно?

Није сунце озебло већ онај који чека сунце. Правилно изговорена ова изрека гласи: Чекао сам те као *озебао* сунце, дакле, као што онај који је озебао чека сунце како би се огрејао и значи „чекати некога с много чежње, с много жеље, радовати се некоме очекујући помоћ, спас“. Народна пословица гласи: Радуже се као *озебао* сунцу.

Р. С.

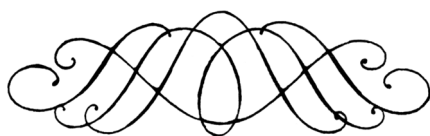

У 20. *ћому Речника САНУ* под одредницом *Пилаћ* нашла сам изреку *доћи* (*бићи*, *ући* *улазити*, *уући* *се* и сл.) као *Пилаћ* у „*вјерују*“ с објашњењем да *ћо* значи „случајно се *наћи*, *налазити* *се*, *затићи* *се*, *затицајти* *се* на *месту* на коме неко не би *ћребало* да буде, коме неко не *ћријада*“. Није ми јасно на основу чега је изведен закључак да овај израз значи *бац* *ћо* *ћићо* је речено.

Фразема „*доћи*, *бити*, *уући* *се* као *Пилат* у *вјерују*“ књишког је порекла и јавља се у нешто старијим романима, што се из примера у Речнику и види. За објашњење њеног значења заслужна је др Наташа Вуловић, сарадник на Речнику, која се у свом научном раду бави фразеологијом. Да би правилно успоставила дефиницију било јој је потребно историјско и културолошко

знање. Наиме, у првобитном Вјерују, односно Символу вере, који је сажето хришћанско исповедање вере, није се помињао Понтије Пилат. Тек је на Другом васељенском сабору у Цариграду, у делу у коме се помиње Исус Христос, додат 4. члан: „који је распет за нас у време Понтија Пилата“, како би се нагласила „историчност Христове личности“. Каснија упитаност књижевника и других да ли је римском префекту Пилату било место поред основних хришћанских симбола вере утиче на то да се развије значење које се односи на било коју особу која се налази на месту на коме не треба да буде, на месту коме не припада или где се случајно затекла. То је требало знати да би се успоставила наведена дефиниција.

Р. С.

ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

СРПСКИ ГОВОРИ ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКЕ ДИЈАЛЕКАТСКЕ ОБЛАСТИ*

Унесков *Атлас угрожених језика* (*UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger*; <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>), или интерактивна Унескова мапа, представља шест угрожених језика у Републици Србији: арумунски, банатски бугарски, сефардски (европски / шпански), ромски, торлачки и војвођански русински (у оригиналу, на енглеском: Aromanian, Banat Bulgarian, Judezmo (Europe), Romani, Torlak, Vojvodina Rusyn). Дакле, као засебан „угрожени регионални језик“ нашао се у поменутом атласу „торлачки језик“, окарактерисан као „рањив“ (енг. *vulnerable*), а који се под тим називом у Атласу појављује још 2010. године. На поменутој Унесковој мапи „торлачки“ је као угрожен лоциран у четири тзв. средишње области – у југоисточној Србији, западној Бугарској, североисточној Македонији и на јужном Косову. Као алтернативни називи за „торлачки“ се, према Унесковој листи, наводе „горански“, „јањевски“ и „карашевски“ (жупанија Караш Северин у румунском Банату), што су заправо оделити говори призренско-тимочке дијалекатске области. У Унесковом атласу нема дефинисаних критеријума по којима се један језички идиом може прогласити језиком (...), што оставља или отвара могућност за различита тумачења. Додатно, Унеско се ограђује напоменом да ознаке које се користе у Атласу, као и грађа која се представља, не подразумевају став Унеска о питању њиховог правног статуса у некој држави или области, у неком граду и слично, као ни о питању одређивања њихових граница.

Државни језици и њихови дијалекти, у нашем случају – српски језик и његови дијалекти, треба да се штите посебним нормативним актима матичне државе. У *Закону о службеној употреби језика и писама*, који је тренутно на снази, нема међутим одредби које се тичу српских дијалеката. *Европском повељом о регионалним или мањинским језицима*, чији је потписник и Република Србија, штите се језици који су „(ii) различити од званичног језика те државе, што не укључује дијалекте званичног језика те државе или језике радника миграната“ (Опште одредбе, чл. 1).

(...)

Овом приликом скрећемо пажњу и на стереотипне констатације које се често у јавности могу срести – о недовољној истражености, проучености и

* У овом се прилогу дају издвојени делови одлуке Одбора за стандардизацију српског језика, чији је нацрт сачинила проф. др Софија Милорадовић, члан Одбора за стандардизацију српског језика, а текст ове одлуке утврдила је Одборова Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања на седници од 26. фебруара 2019. године (<http://www.isj.sanu.ac.rs/odbor-za-standardizaciju/o-odboru/odluke-odbora/>).

описаности призренско-тимочких говора. Будући да су говори призренско-тимочке области одувек били атрактивни и интригантни због комбинације архаичних и иновационих језичких црта које их одликују, изучавали су их подробно још од првих година 20. века и страни и домаћи слависти, тако да они данас по броју студија посвећених појединим њиховим говорима и по обухвату тема представљају најбоље истражене српске народне говоре. Број дијалекатских речника који се везују за овај терен је петнаестак (објављиване су и обимне допуне првим издањима појединих речника), не рачунајући мање збирке речи, при чему су многи од њих објављени међу корицама *Српског дијалектолошког зборника*, научног гласила са традицијом дугом преко 110 година. Такође, грађу за *Речник САНУ*, који је речник и народног а не само књижевног језика, чине и примери из призренско-тимочких говора. Библиографија призренско-тимочких говора за период од 1992. до 2014. године садржи преко хиљаду јединица – од монографија, преко ауторских радова из дијалектологије, ономастике, историје језика, па све до дијалекатских текстова – које су у целини или у некоме своме сегменту посвећене резултатима истраживања ових говора (Марина Јуришић и Јордана Марковић, 2016). У новије време публикован је и знатан број прозних и поетских остварења (најчешће су то збирке приповедака и песама) писаних на некоме од локалних идиома са призренско-тимочког подручја, што знатно доприноси културној вредности ових говора.

Дакле, код призренско-тимочких говора, па тиме и код тимочко-лужничког дијалекта и његових говорника, не ради се ни о каквој етничкој нити језичкој посебности, будући да се привидна особеност ове дијалекатске области заснива заправо на својеврсној комбинацији језичких одлика које су распрострањене знатно шире, те нема никаквог основа за евентуално измештање било којих призренско-тимочких говора или њихове целине из српског етничког и језичког корпуса. Термин *ѿорлачки* коришћен је у прошлости у стручној литератури за именовање говора читаве призренско-тимочке дијалекатске области (*југоисточни / ѿорлачки дијалекат* српског језика), дакле – за именовање области која је по своме простирању далеко шира од северног дела тимочко-лужничких говора (односно, од делова општине Књажевац и југоисточног дела општине Зајечар) у њеним оквирима, те се стога употреба овога термина показала као непримерена и термилошки погрешна. Будући да се језик сматра најизразитијим показатељем етничког идентитета, у домаћим научним и стручним текстовима мора се, с једне стране, водити рачуна о јасном, прецизном и аргументованом одређивању према терминима / називима који нису саставни део термилошког система српске науке о језику, док се, с друге стране, треба држати утврђеног става српске и словенске дијалектологије, дакле – треба користити назив *призренско-ѿимочки ѿовори* за *српске ѿоворе призренско-ѿимочке дијалекатске области*.

ПОВЕЉЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

Жири за доделу Повеље Матице српске у саставу: проф. др Драган Станић, председник Матице српске; др Миодраг Матицки (председник), академик Слободан Реметић, проф. др Срето Танасић и проф. др Вељко Брборић, на седници одржаној 4. априла 2018. године једногласно је донео одлуку да се Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе за 2017. годину доделе:

1. Српској православној цркви за вишевековне доприносе неговању српскога језика, његових изражајних могућности ћириличног писма, као и очување српскога народа;
2. Академику Предрагу Пиперу за укупни допринос српској нормативистици и неговању српске језичке културе;
3. Проф. др Михају Н. Радану за допринос очувању српског језичког идентитета и српске језичке културе у Румунији.

РЕЧИ НА ДОДЕЛИ ПОВЕЉЕ (изговорене 25. јануара 2019. године)

У ЦРКВИ СЕ ЗНА: НАРОД ЈЕ ЈЕЗИК, А ЈЕЗИК ЈЕ НАРОД!

Мало је рећи да је Српска православна црква конститутивни чинилац српског народа, његове духовности и културе. Она то свакако јесте, али она је и нешто много више од те просте чињенице. Тачније и драматичније би било рећи да српског народа без Српске православне цркве уопште и не би било, а ако би некако и постојао, сигурно не би изградио себе у овако препознатљивом, врло специфичном идентитетском виду.

Због такве, конститутивне, сведржитељске и спаситељске улоге за српски народ, вреди се подсетити и неких филолошких, језичких чињеница које нас на то подсећају. Институционално посматрано Српска православна црква боље од било кога другога зна значење старословенске речи І-ЯЗЫКЪ (јензик): та реч значи не само основни облик комуникативног средства неке заједнице (тј. језик као најсавршенији систем знакова за споразумевање), него и сами појавни облик те комуникативне заједнице (тј. народа) који то средство користи. Старословенска реч јензик значи, дакле, и језик и народ истовремено, указујући на једну одиста племениту и не тако тешко схватљиву двозначност. Ако хоћемо да знамо један народ, морамо пре свега знати његов језик, тј. систем знакова којим он концептуализује свет у којем живи и сведочи о њему. Истовремено, ако хоћемо да научимо неки језик,

морамо много тога знати о народу који тај језик користи, а то значи да се морамо питати како тај народ организује своја опажања о свету и те опажаје претвара у доживљаје, како тај народ мисли и осећа, како испољава своје вољне ставове и како успева да дела у свету, како види своје месту у васељени, а како васељену препознаје у себи.

У сваком случају, језик и комуникативна заједница, тј. народ који тим језиком говори и пише, неразлучиво су повезани: језик се шири и усложњава у мери у којој то когнитивни капацитети његових корисника захтевају и успевају да постигну, а народ стиче когнитивне моћи у мери у којој успева да изгради језик довољно рафиниран да обухвати најшире и најсложеније аспекте стварности. О томе нам довољно сведочи не само модерна лингвистика него и најтрадиционалније разумевање човека и његовог језика. По сведочењу Црнорисца Храбра, Човекољубац Бог „не остављаје чловеча рода без разума, ну все к разуму приводе и спасенију” (Стојан Новаковић, Примери..., стр. 204), па са Светим Константином Философом, званим Кирило, и његовим сачињавањем језика и писма, „разум, братије, Бог јест дал Словеном, јему же слава и част и држава и поклањаније, ниње и присно и в бесконачније вјеки. Амин.” (стр. 207). Данас добро знамо да народ који има језик и писменост може да траје „в бесконачније вјеки”.

Некада давно, крајем 80-их година, седео сам и разговарао са тада релативно младим, али већ веома цењеним српским англистом. Разговор је текао веома угодно, а односио се углавном на англоамеричку књижевнотеоријску сцену: све је текло сасвим регуларно док колега није изрекао реченицу која ме је у потпуности запрепастила. Он је, наиме, рекао како се још од младих дана, а та недоумица и даље траје, пита да ли се на српском језику уопште може ваљано књижевнотеоријски мислити. Ја сам му одмах на ту недоумицу одговорио једном претпоставком и низом питања. Рекох: претпостављам да си читао понеки текст Богдана Поповића, али јеси ли читао текстове и књиге Драгише Живковића, Николе Милошевића, Светозара Петровића, Зорана Константиновића, Зорана Гавриловића, Новице Петковића и др.? Он је, тада, искрено одговорио да их није читао, те да је целокупно своје књижевнотеоријско образовање стекао искључиво на енглеском језику, читајући махом енглеске и америчке ауторе.

Данас развијати сопствени народ, његове когнитивне капацитете и многе сложености стваралачких процеса, неизводиво је без развијеног језика и његове моћне изражајности, а управо све то означава истинску одбрану сопственог језика и народа и обезбеђивање њиховог права на достојанствени опстанак у савременом свету. У светлости оваквог става могли бисмо потражити и могуће одговоре на питања која су мучила оног младога англисту с краја 80-их година. А одговор је следећи: да, на српском се може ваљано књижевнотеоријски мислити, па и уопште мислити, осећати, доживљавати

и деловати у свету! То је пак могуће само уколико живимо у језику, и живимо са језиком, и живимо језиком, не одвајајући га од своје најинтимније суштине и највеће драматике нашег колективног живота! Уколико се предамо изазовима другог језика и друге културе, ми ћемо се сачувати за сопствени, српски језик и српску културу само уколико не подлегнемо ефекту империјалног и колонијалног притиска, уколико се као креативни субјекти не претворимо у ропску понизност и мождану меласу лишену сопственог облика. А то значи да би бављење другим језиком и другом културом нужно требало да укључи и питања како се све те стране специфичности могу изразити српским језиком и српским културним шифрама, у чему су сличности а у чему разлике! Бављење другим културама нужно би морало бити компаративно и контрастивно, са уочавањем свих културолошких специфичности, сличности и разлика, а не би се смело утапати у општост без граница, у глобални свет лишен препознатљивости чинилаца који га конституишу.

Нова српска култура, започета са Вуковом реформом, унела је велики јаз у биће српске културе, а језик се радикално почео разликовати од оног на којем је вековима негована језичка култура пре строгог утемељења у народном језику. Као што добро знамо, отпора овом процесу је било много и много се узалудне енергије потрошило како би био заустављен процес који се није могао зауставити. Данас кад је овај реформски процес одавно већ прихваћен као неминовност и као нужна претпоставка за развој модерне нације, данас можемо поново, на новим основама, приступити обнови језичких и културолошких континуитета. Време је, дакле, да закопамо ровове и јазове који деле стару од нове српске језичке културе; време је да Вуков и вуковски српски народни језик поново сучелимо и, колико је то могуће, усагласимо са памћењем и искуством предвуковског језика у разним својим појавним облицима, од старословенског и црквенословенског, српскословенског, рускостловенског и славеносрпског. Дакако, све то ваља чинити не са намером да се створи некакав језички галиматијас, те да би се поново почело говорити „по правилима баба Смиљане”, како би то рекао Вук, него зато да би се поједини запретани, па и заборављени језички слојеви могли поново преиспитати и, уколико има довољно ваљаних разлога, реактуелизовати унутар књижевног, тачније стандардног српског језика нашег доба.

О томе је, дакле, реч: о потреби да народ живи и преживи у пуној блискости са самим собом, са својим бићем и језиком, са свим својим лутањима и страдањима, са својим узлетима и вазнесењима, са својим континуитетима и дисконтинуитетима. А добро је да ту реч измирења изрекнемо баш на Савиндан, на дан оног светитеља на чијим подвизима српски народ већ вековима гради своју душу на крајње специфичан и стваралачки подстицајан начин. По мудрој речи Светог Николаја Велимировића, Свети Сава је у

времену хришћанског универзализма својим национализмом понудио убедљив одговор на опасност губљења народа усред светског вртложења. Зато „овај Савин национализам обухвата народну цркву, народну династију, народну културу и народну одбрану”, а „насупротив таквој народној цркви стоји ненародна или интернационална црква, са централом изван народа, са свештенством одасвуда, са језиком туђим и са уједначеним, униформисаним, изразом своје вере.” („Национализам Светога Саве”, у: Владика Николај, *Изнад исџока и зајпада III: Српска душа*, Орфеус, Нови Сад 2002, стр. 111).

Искуство и поуке Српске православне цркве показали су се корисним и спасоносним у многим ситуацијама насталим после светосавског покрштавања и изградње Цркве као народне установе засноване на Духу светом, али образлагане старосрпским језиком који су Срби тога доба могли добро да разумеју. Захваљујући таквим начелима, веома је природно то што су Срби настојали да учествују у свим општим, универзалним догађајима и процесима тако што би претходно били у стању да те догађаје и процесе објасне пре свега самима себи. То се показало у чину формирања Рашке државе и Српске архиепископије, током догађаја Косовског боја и из њега произашлог Косовског завета, у одлучности да се подигне Први, а потом и Други српски устанак итд. Ако су равноапостолни оци Српске православне цркве поставили овакав образац, можемо установити како је он задуго поштован, па нема озбиљнијих разлога да не буде поштован и данас, када српски народ треба да уђе у Европску унију или светску, глобалну заједницу. И у те процесе треба ући са пуним свешћу о томе шта се то чини, те какав је интерес српскога народа да у томе учествује. И због тога Српска православна црква треба да нам и данас буде узоран, светао пример који би ваљало следити!

Зато је важно да објавимо како строгу деобу на стару и нову културу, средњовековну и црквену, с једне, те вуковску и народну, с друге стране, не треба више посматрати као одвојене, чак супротстављене феномене. Дијалогским односом старе и нове српске културе, те смирењем разлика, па и сукоба, можемо постићи бар три јака, изразита циља: прво, омогућићемо снажнији развој српскога језика у домену апстрактних, духовних феномена; друго, утемељићемо свест о самој себи као народу веома дугога трајања, а тиме и свест о народу који у будућности може бар исто толико да траје; треће, повратком црквеној свести утемељићемо менталну супстанцу данашњег човека, те упутити га ка светлим исходима и ка метафизичкој победи над смрћу, као и ка созерцатељном односу према таквој егзистенцијалној радости.

Можда ће се неке учинити да све ово речено јесте веома мало, али је ипак сасвим довољно да схватимо колико је Српска православна црква утемељила опстанак српског народа. Зато сада, када покушавамо да искажемо оно дубинско разумевање које нас је нагнало да изрекнемо ову муцаву реч

поштовања за нашу Цркву, све некако осећајући да овакви гестови превазилазе нашу људску памет, можемо закључити да би било најбоље да најзад заћутимо и да се у тишини предамо созерцању. А оно ће нам помоћи да схватимо шта је то Матица српска овога пута јасно и гласно рекла, и шта у будућности од нас самих можемо и треба да очекујемо!

(Реч на додели Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе, у Матици српској, 25. јануара 2019. године)

Проф. др Драган Ситанић

ПРЕДРАГ ПИПЕР ЈЕ ВИШЕДЕЦЕНИЈСКИ ОЗБИЉАН ПОСВЕЋЕНИК СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЈЕЗИЧКОЈ КУЛТУРИ

Последњих деценија академик Предраг Пипер један је од најпродуктивнијих и најцењенијих српских језичких стручњака у земљи и иностранству, могли бисмо рећи да је подједнако и србиста и слависта. Академик Пипер један је од најпознатијих српских лингвиста две завршне деценије двадесетог века и две почетне деценије двадесет првог века. Њега у Матици српској, на оваквим скуповима и међу оваквом публиком не треба посебно представљати. Ипак, свечано СВЕТОСАВСКО ОКУПЉАЊЕ и академски обичај налажу да се каже неколико изабраних реченица из његове богате биобиблиографије.

Предраг Пипер редовни је професор Филолошког факултета Универзитета у Београду, надамо се ускоро и професор емеритус Универзитета који је по једној од званичних светских листа међу 3% најбољих универзитета на целом свету. Без професора какав је Предраг Пипер Универзитет у Београду не би тако високо био оцењен. Академик П. Пипер рођен је на средишњи двадесетог века у Београду, школовао се у нашим најбољим образовним центрима: Београду, Сремским Карловцима и Новом Саду, где је 1973. године дипломирао на Филозофском факултету упоредно студиравши на две студијске групе: руски језик и књижевност и српски језик и књижевност.

Радни век започео је 1974. на Филозофском факултету у Новом Саду, да би 1983. године био изабран за доцента на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Магистрирао је у Београду, а докторирао у Новом Саду.

Предраг Пипер је свој радни век у наставном смислу провео у Београду и Новом Саду, с бројним боравцима на познатим и признатим светским славистичким катедрама.

У научном смислу Предраг Пипер се бавио проучавањем граматике и лексичке семантике у српском, руском и другим словенским језицима, али и питањима опште лингвистике, историје словенске филологије, те бројним другим славистичким и лингвистичким питањима.

Био је шеф катедре за руски језик и књижевност и у Новом Саду и у Београду, био је управник центара за научноистраживачки рад и издавачку делатност Филолошког факултета, сада је председник Савета Центра за српски језик као страни језик.

Лепо је поменути и универзитете на којима је Предраг Пипер предавао: Москва, Петроград, Вороњеж, Задар, Сеул, Сопор, Ниш, Љубљана, Скопље.

Учествовао је на међународним славистичким конгресима у Загребу, Софији, Будимпешти, Москви, Љубљани, Минску и Београду – као пленарни предавач, што је највећа почаст у славистичком свету.

Предраг Пипер је био главни и одговорни уредник часописа *Зборник Матице српске за славистику* и едиције Библиографије у Матици српској и члан уредништва више часописа: *Славистика*, *Анали Филолошког факултета*, *Зборник радова Института за стране језике и књижевности*, *Живи језици*, али и часописа у Берлину, Москви, Сеулу, Варшави, Кракову, Скопљу, Софији, Вороњежу.

Дуго година је био главни уредник нашег најпознатијег часописа *Јужнословенски филолог* и члан уредништва едиције Студије о Србима.

Био је председник неколико организационих одбора међународних симпозијума, председник Управног одбора Института за српски језик САНУ и Одбора за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија САНУ, управник Центра за научни рад Филолошког факултета у Београду, председник Катедре за језик и говор Коларчеве задужбине, члан Научног већа Института за српски језик САНУ, члан Савета Међународног славистичког центра Филолошког факултета, секретар Лексикографског одељења Матице српске, члан Програмског савета Завода за уџбенике, члан Националног просветног савета Србије, члан, а потом и председник Комисије за проучавање граматичке структуре словенских језика Међународног комитета слависта, био је потпредседник Међународне асоцијације професора руског језика и књижевности.

Члан је више српских научних и стручних друштава и организација, почасни је члан Славистичког друштва Србије, био је и његов председник, члан је Одбора за стандардизацију српског језика и био је председник његове Комисије за синтаксу.

За дописног члана САНУ изабран је 2003, а редовни је члан САНУ од 2012. За иностраног члана Македонске академије наука изабран је 2015. године. Био је секретар Одељења за језик и књижевност САНУ.

Предраг Пипер је добитник бројних признања и плакета, овде бих издвојио само награду *Павле Ивић* и награду *Злајна књиџа* Библиотеке Матице српске. Како не поменути руски Орден пријатељства међу народима?

За Повељу Матице српске свакако је од посебног значаја (ко)ауторство у три важне и незаобилазне књиге српске нормативистике: *Синџакса савременог српског језика (једноставна реченица)*, *Нормативна граматика српског језика* и *Синџакса сложене реченице у савременом српском језику*. Ове три нормативистичке књиге имају више од 2.500 страна, биће консултоване док буде Срба и српског језика. Реч је о капиталним делима српске нормативистике! Славистичке књиге нећемо наводити.

Библиографија Предрага Пипера је импозантна и сведочи о озбиљном, вредном и продуктивном научнику: има више од 200 посебних издања књига, тридесетак монографија, универзитетских уџбеника, скоро 200 издања уџбеника и приручника за основну и средњу школу, више од 400 библиографских јединица са чланцима, студијама и приказима.

Могли бисмо рећи да је Предраг Пипер урадио онолико послова колико је довољно целом тиму научника, квалитет и квантитет његовог рада су у добром сагласју. То је дело за понос!

Ако се пажљиво погледа оно што је Предраг Пипер урадио од 1974. године, када је изабран за асистента, па до данас, за ових 45 година, тешко ћемо наћи некога ко се може с њим равнати, он се издваја својим наставним и научним делом, али и свеукупним радом на неговању и ширењу славистике и србистике, како у Србији, тако и на повезивању Србије са светом, посебно србистичким и славистичким.

Допринос академика Предрага Пипера неговању српског језика, српске нормативистике и српске језичке културе огледа се у свеукупној посвећености и настави и науци, бројним стручним и научним удружењима, бројним редакцијама и ангажовању на најважнијим питањима српске стандардологије.

Он већ пуних 45 година своја стручна и научна знања преноси генерацијама студената, и у Србији и изван ње, али и на бројним предавањима изван факултетских учионица у земљи и иностранству предано и одговорно сведочи о теорији и пракси србистике и славистике. Скоро пола века одговорно ради да писмени буду још писменији, да нам часописи буду квалитетни, да лингвистички еснаф буде пристojнији, да језички израз појединца и колектива буде бољи, да будемо озбиљни и одговорни, примером је постао узор, лествицу је поставио високо, срећна је околност да има оних који га прате, тешко је рећи да има оних који ће га достићи. Био је ментор више од тридесет магистарских радова и докторских дисертација, замислите менторство у 20 докторских дисертација; ја сам поносан што сам био члан у неколико комисија за оцену и одбрану радова, чији је он био ментор.

Тихи, вредни и искрени посвећеник Предраг Пипер све је радио ненаметљиво, с финим осећајем за меру, увек истрајно, увек добронамерно, с великим ауторитетом и неспорним резултатима.

Пре неколико година, када је почела акција **Негујмо српски језик** и када су неки листови и неки часописи почели са злурадним коментарима, позвали су и Предрага Пипера да чују и његово мишљење, иако знају да он и не воли експонирање у медијима. Уследио је кратак и ефектан одговор: „Подржавам акцију **Негујмо српски језик**”.

На крају да кажемо да Жири за доделу Повеље Матице српске није имао тежак задатак и да је са задовољством донео одлуку да Повеља за 2017. буде додељена академику Предрагу Пиперу. Раније му није могла бити додељена само због тога што је он дуго година био члан овог жирија. Убеђени смо да није могла отићи у боље руке. Комисији и Матици српској је част што ће лауреат Повеље за неговање српског језика бити Предраг Пипер.

И да завршим цитатом Предрага Пипера: „Свети оци кажу да ћемо бити награђени не по томе колико смо урадили, него по томе колико смо се потрудили, а увек може и више. Вероватно се броји и како се трудимо, а ко се труди с радошћу већ је тиме награђен, и све што уради уписује му се у златну књигу”.

И рад и труд академика Предрага Пипера на неговању српске језичке културе велико су дело. Радости Предрага Пипера додајемо и радост свих нас што од данас Повеља Матице српске припада и њему.

У име жирија и у своје лично име, искрено честитам добитнику, да га здравље служи, знамо да ће и даље неговати српски језик и српску језичку културу, а знамо и да ће нас обавезивати да га, бар помало, и ми на том путу следимо. На то нас обавезују његов рад и његов труд и вчерашње светосавско окупљање.

Проф. др Вељко Брборић

РЕЧ НА ДОДЕЉИВАЊУ ПОВЕЉЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ ПРОФ. ДР МИХАЈУ Н. РАДАНУ

Стицај околности, у којима значајно партиципирају и наша неажурност и неорганизованост, да не кажем изостанак адекватне државне бриге око статуса и заштите националног језика и писма, дошло је, након распада заједничке државе, до укидања српских лектората у многим земљама. Да смо се као шира заједница, институционално и појединачно, владали и делали као професор Михај Радан, ствари би данас сасвим другачије изгледале, а вероватно би се међу оних шест дела из најужег избора за НИН-ову награду последњих година нашло места и за ћирилицу, у коју се прегласно заклињемо, али је све више заборављамо. Наведени период обележен је Радановом грчевитом и плодносном борбом за очување српског језичког и националног идентитета Срба „обају закона” у суседној Румунији. Нека о томе даље говоре суви подаци.

Основно поље интересовања професора Радана чине српска и хрватска дијалектологија, лексикографија, етнологија, фолклор. Од 1980. године објавио је око 90 чланака и студија у различитим стручним часописима или зборницима са научних скупова у Румунији или иностранству и преко 30 прилога у културним публикацијама; сви радови су из домена поменутих научних подручја.

Висок углед у својој земљи и окружењу оверен је и чланством у уређивачким одборима научних часописа. Од 1990. до 2016. списак је стигао до цифре тринаест, а вашој пажњи, односно подсећању приносим само: *Годишњак за српски језик*, Филозофски факултет у Нишу; *Исходишта*, 1–3, заједничко гласило Савеза Срба у Румунији, Филозофског факултета у Нишу, Факултета за књижевност, историју и технологију, Темишвар/Ниш (главни уредник); *Етнокултуролошки зборник*, Сврљиг; *Српски језик*, Београд; *Српски језик, књижевност и уметност*, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу. Као члан Издавачке комисије Савеза Срба у Румунији уређивао је и био одговоран за штампање десетак књига, монографија, зборника и часописа. На истој линији, у истом акорду је чланство у професионалним телима: Комисија за Српски дијалектолошки атлас, САНУ; Одбор за проучавање мањина и људских права САНУ; стручни аналитичар научних пројеката, Министарство образовања, науке и технолошког развоја Републике Србије; члан Матице српске из Новог Сада; члан Удружења слависта из Румуније, филијала у Темишвару; члан Темишварског одбора Матице српске и члан уредништва часописа Матице српске *Темишварски зборник*. Професор Радан је један од оснивача Савеза Срба у Румунији (1989), у чијим је руководећим органима био до 2016, а 2014. г. је (при Савезу Срба у Румунији) основао Центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији

Импонује учинак колеге Радана у домену организовања научних скупова, од којих је довољно поменути: међународни симпозијуми „Румунско-српски и општи балкански културни мозаик” 2005; „Међукултурални дијалози. 50 година темишварске славистике” 2007; међународни симпозијум „Српско језичко наслеђе на мултикултуралном простору Балкана” 2012; Округли сто „О језику, обичајима и пореклу Карашевака”, организованом у оквиру манифестације „Дани српске културе у Решици” 2008; Округли сто „Из Темишвара у Европу”, посвећен српском просветитељском писцу Доситеју Обрадовићу, 2011. и сл. Списак вредан сваког поштовања закићен је већ традиционалним међународним научним симпозијумом „Материјална и духовна култура Срба у мултиетничком и/или периферним подручјима”, који се наизменично одржава у Темишвару и Нишу. Наведене и њима сродне манифестације красе три стална места: а) У њиховој организацији подразумева се Одсек за српски и хрватски језик, у оквиру Департмана за словенске језике Филолошког, историјског и теолошког факултета Западног универзитета у Темишвару; б) Раданово учешће у њиховом организовању по правилу је оверено функцијом председника Организационог одбора; в) Дословце сви ти скупови су у функцији проучавања, неговања и заштите српског језика и очувања српског националног идентитета у Румунији. На бранику чувања етничког, националног и језичког идентитета румунских Срба, а у првом реду етничких и језичких корена својих Карашевака, Миља Радан је стао и у ред водећих српских дијалектолога, стручњака за испитивање народних говора, неисцрпне ризнице података који осветљавају историју језика, етноисторију, лингвистичку типологију, историју културних и социјалних утицаја, те резултати њиховог систематског истраживања повлаче захвалност специјалиста из домена других научна дисциплина. Дијалекти, по речима водећег европског дијалектолога свога времена, „најбогатија збирка података о прошлости народног живота”, доносе аутентиче, неретко најпозданије сведоке националног и језичког идентитета и континуитета сваког народа па и српског. Наведене чињенице уједно објашњавају зашто су двојица највећих српских језикословаца двадесетог века Александар Белић, члан свих словенских академија наука, и његов најдаровитији ученик Павле Ивић, члан осам, међу којима и Српске, Руске, Америчке и Бечке, били у првом реду дијалектолози и историчари језика, први ауторитети у дисциплинама које су само условно делили. Централно место у Миљином дијалектолошком опусу припада монографији *Фонетика и фонологија карашевских говора данас*, 2000. објављеној на румунском а 2015. године на српском језику. Ова књига понудила је одговоре на многа интересантна питања и, између осталог, убедљиво показала српски лингвистички идентитет карашевских говора.

Повод ових пригодних речи припада реду својеврсних раритета. Тешко је, наиме, данас у србистици, и не само тамо, наћи угледног znalца који грађевину звану језик обрађује, познаје и брани у целини: од темеља до поткровља, како то, стручно компетентно и поштено чини професор Миља Радан, одличан дијалектолог и етнолог, примерно упућен у проблематику савременог језика, верзирани и проверени борац у домену социолингвистике и језичке политике.

Цењени скупе, на крају, али, по осећању и налогу грађанске дужности, да не кажем грађанске пристojности, осећам да треба рећи и следеће. Колега Радан је десетак година чекао испуњење молбе за српско држављанство. Чинио је то стрпљиво гледајући како његови сународници на лицу места добијају хрватске пасоше које дипломатски посленици суседне нам земље носе у ташни обилазећи румунска насеља. Драги матичари, не сумњам да делимо заједничко задовољство што је „Најстарија књижевна, културна и научна институција код Срба” постојано имуна на пропусте те врсте, што је свесна од оснивања намењене јој трајне мисије „од Пеште даже до Чарне Горе”. Од мене – захвалност за указано поверење да прозборим коју у служби одужења једног дуга и подсетим присутне зашто ово признања одлази у ваистину праве руке. Живели!

Академик Слободан Реметић

ПИСЦИ О ЈЕЗИКУ

О ПОЕЗИЈИ

Поезија ће, верујем, остати то што јесте. Сублима^тат сублима^та. Она почи^ва на принципу скла^да, згуснутости, кохезионих сила. Одражава стање духа. На сасвим посебан, једино њој својствен начин, упија и сажима духовна искуства и домете прошлости; осетљивим чулима обухвата, прожима, синтетизује савремена јој стања свести, токове живота. Најфинијим својим „пипцима“ уме да претигне време. Верујем у енергију њене речи, мисли, музике. Поезија ће постојати док буде постојала човекова потреба да докучи барем мрвицу непојамног и да о томе остави уверљиви траг. Док будемо детиње способни на усхит, осетљиви на лепоту, колико и туђу патњу и свако обесмишљавање.

Експеримената је увек било, и нека: све се креће и развија. Али не верујем у програме, верујем у таленте. Човекове, од Бога. Незамислив ми је било какав напредак који се заснива на сарадњи с чаробном програмираном машином, а без суштинске песникове посвећености своме дару и налогу изнутра да нађе и уобличи одговоре на битна питања.

О ПИСАЊУ

Било да долази изнутра или споља, то што зовемо изазовом, подстицајем на стварање, већ је одређено извршним поређењем, које смо наследили, поређењем с ломљењем ораха: важна је мера, да ударац (доживљај) не буде ни прејак ни преслаб. Да не будемо смрвљени већ да изнесемо сву своју језгровитост као дозрелу целину. Да не останемо заробљени у сопственим оклопима.

Шта све, и да ли иког одређеног песник нужно има на уму док пише? Процес је спонтан, увек изненадан, све се активира само од себе. Мисао убрзана, чула отворена, брзе речи одређују ритам, мелодију, основна је напетост да ухватиш смисао тога што те завртело, да похватиш слике које једна другу престижу, да изнађеш одговарајуће речи. А оне су или брже од

тебе или пак склиске као рибе, или као на врху језика а дубоко запретене, или неке приближне али никако те које тражиш, знамо већ. Аутоматска је и брига да тај отисак који наносиш буде веран, да уверљиво искажеш оно што настојиш да домашиш, што те изнутра нагони да слике и идеје, које хоће да буду обликоване у језику, преточиш у поетску целину. То је главно. Шта си уловио, како се отиснуло, како сложило, то јест како си све распоредио, увезао. Како звучи. Најлепше је то што у резултату имате оно нешто што је већ и вама самима препознатљиво као само ваше. А управо о томе није вам ни на памет падало да бринете, једноставно нисте стизали. Па све и да јесте, то *нешто* вероватно вас не би ни слушало, толико је *своје*. Оно тако хоће. То нешто ваљда и зовемо песничким рукописом. Њега не бирате, дат вам је као што вам је дато лице. Можете га дотеривати, наглашавати ово или оно, али он увек одражава ваше биће као што вам се на лицу огледа душа. Природност је ту оно основно, и нема подвале. Аутентичан глас остаје препознатљив и кад мења ритмове, тоналитет, већ у складу с предметом певања. А ако ли пак, несвесно, и рачунаш на идеалног негде тамо неког саговорника, читаоца, онда би то био неко чији дух такође није лењ да домаша.

О ЈЕЗИКУ

Брига о језику код песника се подразумева. У тренуцима настајања стихова напор је усмерен превасходно на смисаони план, на сустизање слика, ако се тако може рећи, будући да нису посредни слике већ некакви посебни, магновени, значењски набоји који узбуркавају мисао нагонећи је да пробија некакве коридоре, незнано куда. Усредсређени сте на отелотворење нечега што се у тренутку најавило, примарно је да том нечем уловите смисао и дате му облик који тај смисао неће сужавати него обрнуто. А чиме би песник то постигао ако не речима. Језик не уем да одвојим од смисла. А то што је сам језик понекад предмет посматрања у делу, засновано је пре свега на његовој космогонијској димензији.

Злата Коцић, *Проспори душе*

(Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2019)

Рубрику уређује академик Милосав Тешић